

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

TIZENHARMADIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PAUER IMRE

OSZTÁLYTITKÁR.

A M. T. AKADÉMIA
FŐTITKÁRI HIVATALA

BUDAPEST

1909.

3 136 02

TARTALOM.

1. Parlamenti szólásszabadság. *Edvi Illés Károly* l. tagtól.
 2. Az igazságos jog. Székfoglaló értekezés. *Kunz Jenő* l. tagtól.
 3. A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában. *Illés Józseftől*.
 4. Statisztikai vizsgálódások a XIX. század gabonaárainak alakulásáról.
Földes Béla r. tagtól.
 5. A tömeg büntetetei. *Angyal Páltól*.
 6. A szövetkezetek alapelve. Székfoglaló értekezés. *Nagy Ferencz* r. tagtól.
 7. Széchenyi-problemák. Írta *Réz Mihály*.
 8. Újabb irányok a nemzetközi perjogban. Székfoglaló értekezés. *Magyary Géza* l. tagtól.
 9. A rendi elemek a magyar alkotmányban. Székfoglaló értekezés.
Ferdinandy Gejza l. tagtól.
 10. Gróf Széchenyi István és a pesti Hengermalom-társaság. — Melléklet:
Adatgyűjtemény. Székfoglaló értekezés. *Gaal Jenő* r. tagtól.
-

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

• KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

DR PAUER IMRE

OSZTÁLYTITKÁR.

XIII. KÖTET. 10. SZÁM.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN ÉS A PESTI HENGERMALOM-TÁRSASÁG

MELLÉKLET: ADATGYŰJTEMÉNY

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

GAAL JENŐ

R. TAGTÓL

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1909. február 8-iki ülésén.)

Ára 1 korona.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1909.

É R T E K E Z É S E K

A T Á R S A D A L M I T U D O M Á N Y O K K Ö R É B Ő L.

Első kötet. 1867—1870.

I. Az uzsora törvényekről. *Szinováczy Györgytől.* 1867. 17 l. 20 fill. — II. A magyar mezőgazdaság. *Keleti Károlytól.* 1867. 19. l. 20 fill. — III. A nemzet szellemi élete a párisi kiállításon. *Dr. Konek Sándortól.* 1868. 42 l. 40 fill. — IV. A magyar Korona országainak legujabb népesedési mozgalmak. *Dr. Konek Sándortól.* 1868. 52 l. 40 fill. — V. Jogtudomány s nemzetgazdaságtan. *Kautz Gyulától.* 1868. 38 l. 40 fill. — VI. A statistika hivatalos és tudományos mivélése. *Keleti Károlytól.* 1868. 41 l. 40 fill. — VII. A római jog s az ujabbkori jogfejlődés. *Pulszky Agostontól.* 1869. 27 l. 20 fill. — VIII. *Gaius. Rentmeister Antaltól.* 1869. 116 l. 60 fill. — IX. Zádor György magyar akadémiai tag emlékezete. *Tóth Lőrincztől.* 1869. 26 l. 40 fill. — X. A törvénykezés reformja. *Ökröss Bálinttól.* 1869. 18 l. 40 fill. — XI. A büntetés rendszerről általában, különösen a halálbüntetésről Poroszországban. *Csatskó Imrétől.* 1870. 26 l. 40 fill. — XII. A bírósági szervezet, különösen a bíróságok megalakulása. *Baintner Jánostól.* 1870. 37 l. 40 fill.

Második kötet. 1870—1874.

I. A fogyasztási egyletek. *Dr. Vécsey Tamástól.* 1870. 59 l. 40 fill. — II. Az emberi öntudat jelen fokáról. *Dr. Barsi Józseftől.* 1870. 27 l. 20 fill. — III. Kassa város parketkészítése a XV. század kezdetén. *Wenzel Gusztávtól.* 1870. 43 l. 40 fill. — IV. Emlékbeszéd Császár Ferencz tiszteleti tag fölött. *Dr. Suhayda Jánostól.* 1871. 12 l. 20 fill. — V. Szemle a magyar jogászggyűlések munkássága s eredményei felett. *Tóth Lőrincztől.* 1872. 88 l. 60 fill. — VI. Modern alkotmányos monarchiai intézmények. *Ladányi Gedeontól.* 1873. 28 l. 20 fill. — VII. Emlékbeszéd Rau Károly Henrik felett. *Kautz Gyulától.* 1873. 16 l. 20 fill. — VIII. A nemesség országgyűlési fejenként való megjelenésének megszűnése. *Hajnik Imrétől.* 1873. 18 l. 20 fill. — IX. A részvénytársulati ügy törvényhozói szempontból. *Dr. Matlekovits Sándortól.* 1873. 32 l. 20 fill. — X. Mezőgazdasági statistika a nemzetközi kongresszusokon. *Keleti Károlytól.* 1874. 32 l. 20 fill. — XI. A székely kérdés. *Galgóczy Károlytól.* 1874. 24 l. 20 fill. — XII. Az emberi élettartam és a halandóság kiszámításáról. 4 graphicus rajzzal. *Körösi Józseftől.* 1874. 52 l. 60 fill.

Harmadik kötet. 1875.

I. A kényszer-egység a csődeljárásban. *Apáthy Istvántól.* 1875. 25 l. 36 fill. — II. Quetelet emlékezete. *Keleti Károlytól.* 1875. 24 l. 20 fill. — III. Magyarország népesedési mozgalmak 1864—1873-ban és a cholera. *Keleti Károlytól.* 1875. 56 l. 80 fill. — IV. Ujabb adataink Magyarország bűnvádi statistikájából. *Konek Sándortól.* 1875. 55 l. 70 fill. — V. A statistika és a nemzetgazdaságtan közti viszony a mai korban. *Konek Sándortól.* 1875. 26 l. 30 fill. — VI. Emlékbeszéd Szigethi Warga János l. tag felett. *Galgóczy Károlytól.* 1875. 23 l. 30 fill. — VII. Statistikai tanulmányok hazánk közegészségi állapotára felett. *Dr. Weszelowszky Károlytól.* 1 korona 40 fill. — VIII. Visszapillantás az előbbi m. k. curiának 1724—1769-ki működésére. *Wenzel Gusztávtól.* 1 kor. 60 fill. — IX. Emlékbeszéd Csacskó Imre l. tag fölött. *Pauler Tivadartól.* 20 fill.

Negyedik kötet. 1876.

I. Visszapillantás közigazdaságunk egy negyedszázadára. *Keleti Károlytól.* 40 fill. — II. Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog. *Wenzel Gusztávtól.* 50 fill. — III. A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság rendszere a polgári törvénykezésben magyar szempontból. *Tóth Lőrincztől.* 80 fill. — IV. Emlékbeszéd hodosi és kizdiai br. Sina Simon felett. *Tóth Lőrincztől.* 40 fill. — V. Az országos jog és a particularis jogok közti viszony. *Wenzel Gusztávtól.* 1 kor. 20 fill. — VI. Emlékbeszéd Szentkirályi Zsigmond lev. tag fölött. *Jakab Elek lev. tagtól.* 80 fill. — VII. A telekkönyvi intézmény befolyása a tulajdonjog szerzésére és érvényesítésére. *Zlinszky Imre lev. tagtól.* 80 fill. — VIII. Bertha Sándor emlékezete. *Tóth Lőrincz r. tagtól.* 40 fill. — IX. Magyarország városai és városjogai a multban és jelenben. *Wenzel Gusztáv r. tagtól.* 80 fill.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN
ÉS A
PESTI HENGERMALOM-TÁRSASÁG

MELLÉKLET: ADATGYŰJTEMÉNY

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

GAAL JENŐ

R. TAGTÓL

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1909. február 8-iki ülésén.)

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1909

SZÉCHENYI MINT IPARFEJLESZTŐ.

Napjainkban, midőn gazdasági önállóságunk kivívását és ennek egyik hathatós eszközeként az ipari haladást, legalább mint jelszót, mindenki, de aránylag kevés valódi sikerrel, hangoztatja, nem lesz érdektelen, egy pillantást vetni arra a módszerre, melylyel annyi más nagy alkotásának gondozása közben gróf Széchenyi István a honi ipart is nagyra növelni igyekezett.

A jelen alkalommal e fontos és beható tanulmányozást érdemlő tárgyról nem akarok egyedíratot bemutatni. Ehhez a rendelkezésünkre álló rengeteg anyagnak bővebb elemzése és gondosabb összeállítása volna szükséges, mint a minőre mai, meglehetősen sokoldalú s időmet és csekély munkaerőmet rendkívüli mértékben igénybevevő elfoglaltságom mellett vállalkozhatom. Ezt magamnak későbbre, vagy a mi talán a dolgok szerencsésebb alakulása lenne, más erre hivatottnak tartván fenn, a jelen alkalommal annak a becses módszernek csak rövid vázlatát adván, lényegét egyetlen konkrét példának kissé részletesebb bemutatása által akarom megvilágítani.

Széchenyi sokkal jobban ismerte a nemzetek gazdasági életének kibontakozásán uralkodó törvényszerűségeket, semhogy, mint némelyek a multban is, de célzatosan még inkább a jelenben állították, ő csupán, vagy csak túlnyomólag is a nyerstermelési ágak gondozása útján akarta volna nemzetét gazdaggá és vagyonszága alapján műveltté, szabaddá és tiszteltté tenni. Az ő minden fontos anyagi, szellemi és erkölcsi mozzanat iránt bámulatos finomságának bizonyult érzéke nem volt tompa az újkori haladás egyik legfőbb tényezője, a nagyipari fejlődés követelményei iránt sem.

Már első angolországi utazásának ideje alatt, 1815-ben, atyjához írt rendkívül érdekes leveleiben említi, hogy Angliának nemcsak alkotmányos intézményeit és társadalmi életét, hanem műszaki vívmányait is tanulmányozza. Különösnek találja ugyan, hogy huszárkapitány létére gépekkel annyit foglalkozik, de — a mint mondja — nagyon kellemes tüzetesen megtudnia azt, hogy az ember szorgalommal és a viszonyokhoz való alkalmazkodással mily tökélyre viheti a dolgokat, ha tehetségben és lángészen nem is a leggazdagabb, a mit például a jó angolokról bizony nem mondhatni. »Most a gázvilágítást tanulmányozom«, írja egyik levelében, »a mit otthon is előnnyel lehetne alkalmazni és a mi nálunk egykor szintén általánossá lesz.« Már ekkor írni kezdett naplóiban feljegyzni, hogy nemcsak az angol bankot tanulmányozza, hanem sorba néz egy csomó gyárat is s meglátogat egy csapat angol gazdaságot. A gépek zakatolásában kedve telik s megbámul egy kolbászcsinálót, a ki szobájában kis gőzgépet tart, mely mellette minden dolgot elvégez. E mellett azon tűnődik, hogy mi mindent lehetne még tanulmányozni Angliában; de főleg hármat emel ki, melyek figyelmét ott mindenek felett megragadták: az alkotmányt, a gépeket és a lótenyésztést. Ez időből származó naplóiban adja egy pár rövid szóban a vezető nagy nemzetek fő jellemvonását: a németek sokat írnak, a francziák sokat beszélnek, az angolok erőlesen cselekszenek.

Az angol iparviszonyokkal először, de nem utoljára foglalatostkodott ezúttal. Minden nagyobb vállalkozását azzal vezeti be, hogy kimegy Angolországba s az ott egyes ipari vagy nagy műszaki vállalatok eljárását a helyszínén igen behatóan észleli.

A Dunagőzhajózás, az általa annyira szorgalmazott és felkarolt ó-budai hajógyár, a lánczíd létesítése, az út- és vasútépítés, a Duna és Tisza szabályozása oly mozzanatok közeletében, melyek mindig alkalmul szolgálnak neki arra, hogy a korabeli legfejlettebb ipari tevékenységet, szervezeteket és alkotásokat a legbelterjesebb és legodaadóbb figyelemmel észlelje. Irataiban például több nyoma van annak, hogy a concrete nevezetű angol habarcs készítésének eltanulására mennyi időt és fáradságot szentelt. A lánczíd építését előkészítendő, annak minden műszaki munkálatára vonatkozó személyes tapasztalatokat szerez.

Az alapozás mikéntjéről tiszta fogalommal akarván bírni, bűvár módra leszáll a Temze fenekére és ott csaknem elájul. Szóval nem ismer akadályt és nehézséget, melylyel szembe ne akart volna szállani, hogy az ipari tevékenység útján megvalósulandó kezdeményező és politikai rendszerében oly nagy fontossággal bíró alkotásai sikerét az emberi lehetőség határáig biztosítsa.

Ha azután az ilyen gyakorlati iskolázottságon keresztülment szellem még a nemzetgazdaság tudományának is minden segédeszközét felhasználja, érthető, hogy a társadalom gazdaságának roppant tömkelegében nem téved el, hogy biztos önálló ítélete van és hogy a követendő irányokat és eljárásokat helyesen tudja megjelölni. De viszont éles bírálatot is kénytelen gyakorolni minden, habár jóakarátú, de szakavatatlan és kapkodó iparalkotási törekvéssel szemben.

Széchenyi lelkes eszményisége mellett minden tekintetben a tárgyilagosság és a pozitivitás embere volt. Ő ezt a két ellentétnek látszó felfogást össze tudta egyeztetni. Hányszor hangoztatja, hogy vannak pillanatok, midőn áldozatkész hazafinak, és mások, midőn pontosan és szigorúan számító gazdának és üzletembernek kell lenni. Ez azért is multhatatlanul szükséges, hogy az előbbi lehetségessé váljék.

Csodálkoztak és érthetetlennek tartották, hogy a védegyleti mozgalmat mindjárt kezdetben a leghatározottabban elítélte, mert attól semmi maradandó jót nem várt. Szerinte az iparnak nem természetes úton való fejlesztése sokkal több hátránnyal, mint előnnyel jár, főleg, ha az erre irányuló mozgalmat egyoldaluan akár párt-, akár nemzetpolitikai célokra a dolgok mélyébe való betekintés nélkül használják fel.

A védegyleti mozgalom folytán szerinte számtalan kisebb kereskedő, szatócs és kézműves abba a kísértő dilemmába jut, hogy vagy csaljon, azaz honinak adjon ki külföldi árut, vagy pedig megbukjék. Az ily dilemma azért veszélyes, mivel az emberek legnagyobb része inkább él mint csaló, semhogy szűzies tiszta becsülettel meghaljon. Az erkölcsiségnek — mert természetellenes — a védegylet-mozgalom valóságos mérgét képezi. A fogyasztókat továbbá arra kényszeríti, hogy rosszabb árut drágábban fizessenek meg. Ez oly országban, mint a minő hazánk,

hol a legtöbb ember máról holnapra él, kétes értékű kísérlet, melyet végül mégis a leginkább lelkesedni tudó szegény, de becsületes magyar fog megfizetni. Az ily mozgalom helytelen irányba tereli továbbá a produktív erőket. A helyett, hogy a leghatásosabban jövedelmező természeti erők és termelési tényezők hasznosíttatnának, azért, hogy az ember hazafias lelki ismeretét megnyugtassa, inkább nehézséggel fog hazai iparcikkeket termelni; ez azonban a közgyarapodást semmi esetre sem fogja előmozdítani.

A magyar nemzetiségnek, sincs előnyére ez a mozgalom, mert annak hasznát nem a kisebb kereskedő, szatócs és mesterember veendi, hanem a kilencz tizedrészben nem magyar ajkú vállalkozók serege. A védegyelet tehát, a mennyiben mégis lesz valamelyes jó eredménye, tulajdonképp Magyarország idegen ajkú lakosságát gyarapítandja, az egész kísérletért pedig áldozatot okvetlenül csak a magyar faj hozna. Az egész mozgalom annyira természetellenes, hogy annak sikertelensége úgy viszonylik valószínű sikeréhez, mint száz az öthöz. Ha azután a kijátszott remények, az elfecsérelt idő, munka és tehetség folytán a kiábrándulás majd beáll, akkor az elbizakodottságot nagyfokú bizalmatlanság fogja felváltani, ez meg a természetes fejlődésre is úgy fog hatni, mint a felhevült lelkesedésre a hideg víz-sugár.¹⁾ Jóslata csakugyan be is teljesedett.

Azonban nem kell hinni, hogy Széchenyi az anyagi érdekek előmozdítása közben csak egy pillanatra is szemei elől tévesztette volna a nemzeti jólétnek a gazdaságiaknál magasabbrendű nagy tekinteteit. Nagyczenki uradalma mezőgazdasági kezelésének újkori színvonalra való emelésével nem elégedvén meg, azt magas szintájú iparos gazdasággá fejlesztette. Mindenféle czélszerű gazdasági eszközöket és gépeket alkalmazott, sőt azok megbízható készíttetése és eladás útján való terjesztése végett gazdasága körében gépműhelyt és gépgyárat is rendeztetett be. Így kaptak hírré a czenki vasekék és vetőgépek. Végre a negyvenes években a cukorrépatermesztés kiterjesztésével Czenken cukorgyárat állíttatott fel.²⁾ A selyemtermelést tudvalevően

¹⁾ A szent-gróti levél taglalatja.

²⁾ Galgóczy K.: Az O. M. G. E. Évkönyve, I. k., 50.

minden áldozattal is széles körben terjesztetni igyekezett. Annak fontosságát a »Selyemről« című 1840-ben megjelent röpiratában alaposan kimutatja. A selyemtermelés főfeltételét képező szederfaültetést saját czenki nagyszabású példája által és külön e célból létesített egyletek útján akarta minél jobban felkaroltatni. Egy szeder-egyleti ebéd alkalmával, 1841. évi július 26-án Sopronban, beszédet mondott, midőn e szavak is elhangzottak ajkairól: »Nem értjük egymást; hogyan is értenők, hiszen alig jövünk össze barátságos kézfogó, vállvető érintkezésbe. Így nem csoda, ha minden pang, a mi gyakorlati. Felébredt munkálkodó erőnk is sikertelen theóriákban párolog el. Pedig ne felejtjük, hogy koldus nemzet manapság még a farkas függetlenség határai között sem tarthatja fenn magát, emberhez illő polgári szabadságra pedig soha, de sohasem emelkedhetik fel.«¹⁾ Kötelesség tehát a nemzet gazdálkodását előmozdítani s a nemzeti erőt minden, még a legkisebb forrását is megnyitni. Csak egyik mezejét is paragon hagyni a hazai iparnak: bűn. Azért a selyemtermelést, melyre éghajlatunk alkalmas, fel kell karolnunk. Szám-talan olyan gyenge munkáskéz van itt, mely ez úton hasznosítható. De ez a kijelentése nem akadályozta őt abban, hogy egy más alkalommal viszont így írjon: »A pálinkafőzés általános elvét kívántam megtámadni. S ebben nincs-e igazságom? Tegyük kezünket keblünkre s tagadjuk ezt, ha merjük. A pálinkaivás csak lassan harapódzik körül s mivel rendszerint csak a későbbi nemzedékekben bünteti áldozatait, nem tűnik fel kártékonysága oly rettentő színben, hogy készítése valami lelki nyugtalansággal, önszemrehányással járna. Mintha a pálinka égetése csak oly kereseti ág volna, mint valami más ipar! Mindinkább növekedik a pálinkaégetők száma. Az alatt napról-napra állatibb, lelketlenebb lesz a csáboktól körülfogott s azoknak ellenállani nem tudó s így mindig mélyebbre süllyedő nemzet. Ha azonban theória és ábrándozás az, a mit állíték, bocsánatért esedezem. De én nem tudok kereskedő módjára számítani s bennem minden gazdai gyakorlat rögtön elhallgat, ha földieimről, a kiket eddig szerencse tartott fenn, ezentúl pedig csak bölcsesség menthet meg, kénytelen vagyok tapasztalni, hogy véreim saját keblöket

¹⁾ Gr. Széchenyi István hirlapi cikkei, I. k., 238. l.

dúlják s égett bortól eredő mámorukban sokszor különös egyetértéssel szorgoskodnak nemzetünk lealacsonyítása körül.«¹⁾

Az ily szavak után fokozott jelentőségük van ez ipar és kereskedelem fontosságát kiemelő nyilatkozatainak. »A magyar gyáripár s a csak most született gyáralapító társaság« feliratú hirlapi cikkében²⁾ erős szavakban ostromozza, hogy nálunk az a tatár, hogy ne mondja antdiluvianus nézet uralkodik, hogy az iparos és kereskedő osztálynak még azon előkelői is, a kikben több értelem és pénztehetség pontosul össze, mint sok magyar mezővárosban, alsóbb osztályhoz tartoznak, mint az üres zsebü és fejű úriak. Pedig kevés halandó érdemli meg halántéka körül jobban a polgári repkényt, mint a becsületes kereskedő és a talpraesett gyáros. Mily ellentét? Gőg és folyton apadó erszény egyfelől, gyakorlati szakavatottság és mindig növekvő pénzerő másfelől. Nekünk ennek a viszonynak mibenlétét jobban kellene megfigyelni és a belőle folyó tanulságot levonni. Megint olyan divatos gyárákról és kereskedelemről beszélni; azok minden szájban forognak, mert a közönség nagy része azoktól várja honunk üdvét. De bizony a legtöbb, a ki róluk fecseg, az ilyenek száma pedig légió, azokkal a legtávolabbról sincs tisztában. Azt hiszik, hogy csak lelkesednünk, egyesülnünk kell s akkor majd lesz gyáripárunk. Pedig a kereskedelem s a gyáripár nem ily egyszerű dolog. Azok felvirágoztatása hideg számítást, tudást, pénzerőt s rendnek úgyszólván kegyeletes tiszteletét kívánja. »A magyar hon földművelő ország s ekképp legalább még most kár volna a benne rejlő termelő erőt gyárákra fordítani; így szólnak a gyáripár ellenfelei. Az iparbarátok pedig azt mondják: »Kivétel nélkül mindent és pedig rögtön Magyarország határai között kell készíteni.« Az igaz szerinte itt is, mint csaknem mindenütt a középen van. Nevetséges az az állítás, hogy a magyar hon a gyáripár számára még nem volna megérve. De épp oly émelygős beszéd az is, mely szerint ipari szempontból önállók lehetünk. Magyarország az a része, a hol a jó föld ritka, a lakosság pedig sűrű, igen alkalmas a gyáriparra. Szeretné tudni, hogy itt mikor üt hát az iparfejlesztés órája, ha az már eddig nem ütött?

1) Gr. Széchenyi István hirlapi cikkei, I. k., 271. l.

2) Gr. Széchenyi István hirlapi cikkei, II. k., 515. l.

Ellenben a magyar Alföldön a munkáskezeket a földműveléstől elvonni: az ország gazdasági érdekeinek megrövidítése volna. De ne féljünk, ez nem is lehetséges, mert hiszen »az élet kineveti a mulékony divat-szüleményeket«. Azután meg egy-két mesterségesen felfújt és ügygyel-bajjal összetakolt fabrika még nem igazi gyáripár, hanem csak szappanbuborék-féle valami, melyben oly kevés lesz az igazi nagyipari élet, mint a hogy a faragó béresek és a fonó leányok üres óráik alatt folytatott tevékenysége nem mondható annak. »A gyáriparról honunk jelen állását tekintve általában ez a nézetem«, írja cikke végén.

Lássuk már most egy konkrét példán azt is, hogy miképp kívánta volna ő az életképes ipart nekünkvaló módon megteremteni. Midőn gróf Széchenyi István irodalmi hagyatékában az ő közgazdasági, társadalmi és általános nemzeti politikájának tanulmányozása végett búvárkodtam, a többi fontos és érdekes közt különösen megragadta figyelmemet a fővárosban kelt és Pest vármegye közönségéhez intézett következő nagyérdekű levele:

Tekintetes Vármegye! Nemes Pest megyének határában, alkalmasint Pesten vagy Budán, részvényes Társasággal gőzmalmot szándékozom állítani s pedig nem azért, hogy »Egy« gőzmalmunk legyen, hanem, hogy ez mintául szolgálván — lassankint mindenütt állíttassanak fel gőzmalmok s Hazánk gabna helyett végkép liszttel űzze kereskedését; miáltal nemcsak mezei gazdáink nyernének tetemesen, de a gyengébb sorsának is új — köszénásás Mohácsnál, lisztet felfogó dongák stb. készítése által — keresetkör nyitassék.

De előleges számolásaim azt mutatják, hogy nem várhatni vállalatomnak biztos sikerét, míg azt a liszt árszabásának súlya nyomja.

Míg pedig a siker hidegvérű egybenállítások után lehető legnagyobb hihetőségben előttem nem áll, addig egy lépést sem merek tenni; mert honunkban még most legalább vállalatoknak elbomlása nemcsak a vállalkozókat sujtja, hanem a közönséget is a legveszedelmesebben érinti; minthogy rosszszul számított s elhibázottak által a leghasznosabbaktul elijesztvén, előlépés helyett számosh évekre régibb tespedségébe löketik vissza.

Esedezem a T. K. K. és Rendek előtt, méltóztassanak küldöttséget rendelni, mely tárgyamát megvizsgálná s arról annak idejében a Nemes Vármegyének bölcsesége szerint leendő határozás végett jelentést adna be.

A Tekintetes Nemes Vármegyének

Pest, június 7. 1827.*

alázatos szolgálja
gróf Széchenyi István.

Egy oly kezdeménynek volt ez a levél a kiinduló pontja, vagy helyesebben első lépése, mely iparunk történetének eddig korántsem eléggé méltatott igen előkelő és nagy reményekre jogosító fejezetét tölti be, azt t. i., a mely a világhírű magyar malomipar keletkezését mondja el. Széchenyi ezt az iparágat idevalónak és elég jelentékenynek, sőt nélkülözhetetlennek tartotta tehát már akkor, midőn mások a gyáripart vagy semmi képp, vagy csak nekünk akkor kevésbbé hasznos alakjában akarták volna fejleszteni.

Több mint tizenkét évnek kellett elmulnia, hogy eszméje a megvalósulás stádiumába kezdjen jutni. Ő tehát nem egy malmot, hanem versenyképes és nagy malomipart óhajtott a hazai termelés és fogyasztás javára alapítani. Tett is ilyenek előmozdítása végett Sopronban és még korábban Szegeden erre irányuló lépéseket. De annak létesítését természetesen egy központibb fekvésű vállalattal kellett megindítania. Ennek azonban oly biztosan és fényesen kellett sikerülni, hogy vonzó például szolgálhasson úgy az ország szívében, mint annak minden alkalmas más vidékén hasonlók létesítésére. Mint többi alkotásánál, itt is a leghatékonyabb tényezőkkel a legpontosabban akart számolni. És midőn tíz évvel az idézett levél kelte után a Hengermalom alapításának eszméjét felvetette s ahhoz nevét, pénzét és odaadó támogatását szolgáltatta, az iparfejlesztés jól átgondolt alapozásának a követelményei lebegtek szemei előtt.

Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy ez irányú szándékaitairól szólva, a legklasszikusabb tanukra: a saját

* A Széchenyi leveleinek gyűjteményes kiadványában foglalt ez adat illetékes férfiak véleménye szerint téves, szerintők a levél valószínűleg 1837-ben kelt.

kimerítő nyilatkozataira és ebbeli fáradozásainak igen pontosan feljegyzett, több mint tíz évre terjedő hiteles adataira hivatkozhatom. Ez az új mező, melyen szintén áldásthozó működést fejtett ki, a nemzet újjáalkotásának óriási térségéhez képest látszólag szűk ugyan, de mivel az ország jóléte oly elsőrangú fontossággal bír emeltyűjének, mint a minő az ipar, szorosan véve csak kísérleti tere volt, továbbá, mert az oly természetű mint a tükördarab, mely az egész körülötte való világnak, habár csak kicsinyített, de mégis teljes képét adja, annak gondosabb méltatása — úgy vélem — nem tekinthető helyenkívülinek a jelen alkalommal. Találóa mondja a vállalat ötvenedik évének megünneplésekor kiadott vállalati emlékirat, hogy a Hengermalom fejlődésének története egyszersmind kis mértékben visszatükrözi hazánk legújabbkori fejlődési korszakának mozzanatait is.

Ha visszaképzéljük magunkat a hengermalom keletkezésének korszakába, nem valami örvendetes kép tárul szemeink elé. Különösen a kereskedelem és ipar, de általában a nemzetgazdaság egész mezeje sivár és meddő volt. Az országban még egyetlen mértföldre terjedő vasút sincs, a gőzhajózás a nagyobb folyamainkon is a legkezdetlegesebb állapotot tüntette fel, sőt a közönséges, de járható utakban is olyan nagy volt a hiány, hogy még a rövid ideig tartó kedvezőtlen időjárás is elegendőnek bizonyult a forgalomnak az ország különböző vidékei közt lehetlenné válására.

Az Alföld búzájából, melynek bármely más búzát jóval felülmuló kitűnő sajátságai még akkor nem ismertettek fel eléggé, igen kezdetleges berendezésű vizi-, száraz- és szélmalmokban sokszor nagyon meghibázott, rossz lisztet állítottak elő. Kivitelről, sőt nagyobb lisztüzletről az ország határain belül sem lehetett szó, mert a magas szállítási díjakat ez áru nem bírta meg és a hatósági ármegállapítás esetleg minden józanabb számítást is felforgatott. Első sorban e siralmas állapotoknak megszüntetési vágya vezette Széchenyit, midőn tökéletesb malomipart akart teremteni. Már 1838 elején megtette e végből az első elhatározó lépéseket. Érintkezésbe lépett a tiroli Botzenben letelepült Holzhammer J. A. czég akkori főnökével, reibeggi báró Putzer János kiváló iparossal és vele szövetkezett a végből, hogy a 300.000 pengő forintban megállapított tőke felével a nevezett czég járul-

jon a vállalatához s a másik felét pedig itt az országban neki kellett összehoznia. Széchenyi készséggel vállalta magára, hogy a fővárosi legpénzesebb polgárokat e végből megnyeri. Sikerült is oly férfiak tényleges közreműködését megnyernie, a minők Havas József, Kappel Frigyes, Tüköry József, Valero J. A., Wodiáner Rudolf, Halbauer János György, Malvieux János Keresztély, Neuhofer János, báró Sina Simon és mások voltak. Az alakuló közgyűlés 1838. évi december 26-án tartatott, mely ideiglenes elnökének Széchenyit, választmányi tagokul az említett és hozzájuk hasonló előbbkelő polgárokat választotta meg. A végleges választmány csak 1839. évi október 19-én alakult meg gr. Széchenyi István, Valero J. A., báró Sina Simon, Kappel Frigyes, gróf Barkóczy Józef, Burgmann Károly, Halbauer János György, Tüköry József, Wodiáner Rudolf és Appiano József tagokból.

A vállalat azért neveztetett hengermalmunak, mert az őrlésnek egy akkor egészen új, szigorúan titokban tartott és addig csupán egy svájci malomban (Frauenfeldben) Sulzberger szabadalma szerint kis acélhengereken nyugvó rendszer szerint kellett folytattatnia. Maguk a feltalálók sem sejtették, hogy ennek a rendszernek mily nagy jelentősége lesz. Nem is tudott az sokáig tért hódítani, mert később is hosszú időn át három-négy malomnál több által nem alkalmaztatott.

Egy ily rendszerű malom a lombardiai Melegnanóban megbukott és a régi maradiak azt ennek az újításnak tulajdonították. Pedig a mult század második harmadában csak némi javításra volt szükség, hogy a hengerrendszerek feltétlen uralma a liszt-őrlés terén biztosítsassék. Ma már az egész földtekén alig van nevezetesebb malomvállalat, mely a Wegmann Frigyes-féle porcellánhengerek okszerű átalakítása útján javított Ganz-Mechwart-féle hengerrendszert nem alkalmazná.

Malomipari szakértők nyilatkozata szerint Széchenyi géniusza tört annak utat, midőn a közönséges, hazánkban még ismeretlen műmalmok mellőzésével a hengermalom ezen rendszerének alkalmazását határozta el. Mint minden új és szokatlan dolognak, ennek is természetesen sok elkeseredett ellensége és kellemtlen gáncsolója akadt, főleg az általa érdekeikben sujtottak körében. Csupán a Duna Pest menti részén több mint 400 hajó-

malom volt ekkortájt működésben. Ezek tulajdonosai létérdekeiket látták az új malom keletkezése által veszélyeztetve. Érthető, hogy annak létrejöttét mindenféleképp megnehezíteni s ha csak lehet, megakadályozni igyekeztek. Egyesülve a sütőkkel, a kik közül soknak hajómalma is volt, a város igazgatásában elég erős pártot képeztek még arra is, hogy az új vállalatnak alkalmas telek szerzését lehetetlenné tegyék. S hogy miféle eszközökkel, minő modorban dolgoztak, azt igen jól tünteti fel egy 1842. márczius 18-án megjelent furcsa németiséggel írt röpirat, mely a megtámadott közérdek védelmezésének ürügye alatt ferdít, vádaskodik és részben piszkolódik az új vállalat igazgatóságával szemben. De ennek daczára sem sikerült annak létrejöttét megakadályozni, mivel Széchenyi a nádornak, József királyi herczegnek a jóakarátát eszközölte ki részére. Egyedül az ő közbenjárásának volt köszönhető, hogy a társaság a szükséges telket az akkori árviszonyokhoz képest kétséggkívül igen drágán, négyszögölenként 5 pengő forintért, de mégis megkaphatta.

Széchenyi azután megfelelő technikai vezetőt is keresett. A vállalat alapításakor a Holzhammer-czég szerződésszerű jogával élve, Killias Farkast jelölte ki és küldre Pestre igazgatóul, a ki mellett a később nagy érdemeket szerzett Fehr Vilmos mint műszaki vezető működött. Killias azonban az építkezés befejeztével mindjárt lemondott állásáról, midőn a malom vezetését tényleg a Széchenyi közreműködésének egész időtartamára Fehr vette át. Széchenyi csakhamar belátta, hogy ebben a kiváló gépészmérnökben mily megbízható és minden tekintetben kitűnő szakerőt kapott a vállalat s Széchenyi mellett főleg neki köszönhető, hogy az hajótörést nem szenvedett. Elismerő is volt iránta. Nemcsak hatáskörét maga is tiszteletben tartotta és megóvta, hanem anyagi helyzetét szintén folyton javította, és hogy méltóan tölthesse be tisztét a közgyűléseken, tanácssal látta el őt, sőt egy esetben, mint mindjárt látni fogjuk, szép német beszédet is szerkesztett számára, melyet az igazgató lemásolt és hűségesen betanulván, mint saját szellemi termékét adta elő. Így becsülte meg ő munkatársait a Kovács Lajos fényes tanúsága szerint általában is.

És ez az ő részéről a jelen esetben nemcsak egyszerűen az emberiesség nyilvánulása, hanem fontos iparfejlesztési eljárás

is volt. Az ipari vállalkozás nagy odaadás nélkül ugyanis főleg kezdetben alig lehet sikeres. A vállalat lelke a vállalkozó, vagy ha a részvénytársasági forma mellett ilyen nincs, a vezérigazgató, a kinek az előbbi helyébe kell lépnie. Ennek nemcsak dolgozni, de alkotni is kell. Az alkotás önkéntes elmerülést tételez fel a vállalat céljában. A vállalat vezetőjének kell hogy minden fájjon, a mi azt hátrányosan érintheti és ébrenléte minden órájának főgondja nem lehet más, mint a vállalat sikere. Csak így képesülnek az eredményt biztosító alkotó munkára azok, a kik a vállalat élén állanak. Jutalmukat, ha az busásabb is a rendes munkadíjnál, akár anyagiak, akár erkölcsiek legyenek is azok, tehát becsületesen megérdemlik. Az ő helyükön csak ily szellemű s nem a közönséges alkalmazottak állhatják meg a sarat.

De ez nemcsak a vezérigazgatókra, hanem a sokszor igazi szellemi vezetőkre, az elnökökre nézve is áll, ha pictus masculusok nem akarnak maradni. És Széchenyi annyi mindenféle köz- és magánjellegű dolga közt talált időt arra is, hogy ennek a hivatásnak szintén példásan és rendkívüli sikerrel megfeleljen. Kezeim közt van egy hiteles magyar nyelvű kivonat a Hengermalom összes közgyűlési és választmányi ülési jegyzőkönyveiből, melyek 1838. évi december 26-tól egész 1850. évi június 30-ig vették fel. Ezt a munkálatot a nevezett malom igazgatósága készítette felkérésem folytán még az 1902-ik év elején. Annak tényleges végrehajtója Lukatsevits Bertalan intézeti hivatalnok volt, a ki a Széchenyi emléke iránti rajongó szeretete és mély tisztelete által ösztönöztetve valóságos lelkesedéssel dolgozott. Ezt méltányosnak és illőnek tartom e helyen is kiemelni.

A szóban levő feljegyzésekből értesülünk arról, hogy Széchenyi mikor és hogyan vett részt az első magyar műmalom létesítésében és fejlesztésében. A jegyzőkönyvek, melyeknek a helyszínen különben eredetijét magam is megnéztem, arról győzhetnek meg mindenkit, hogy ez az irányadó és alapvető vállalat, melynek eszméjét is ő adta, sokkal nagyobb mértékben a Széchenyi műve, mint akárki másé. Nemcsak a közgazdaságilag helyes alapítás iránti tanácsok, hanem a műszaki és üzleti irányelvek is jobbra tőle származnak. E mellett a kivitel munkájából fáradtságot és időt nem kímélve, szintén kivette a maga részét. Sőt

hitelével és koronként nem megvetendő kész tőkével is többször kisegítette a vállalatot. Oly gonddal járt el elnöki tisztében, mintha kizárólag ő lenne az anyagiilag és erkölcsileg felelős vállalkozó s egyéb fontos dolga nem is volna. Figyelme kiterjed mindenre és befolyását a legteljesebb mértékben a műmalom-egyesület rendelkezésére bocsátja. Szóval és írásban, továbbá tette mindig készen állt annak életérdekei felett. A hajó és vizimalmok tulajdonosai, a kik megszokott kezdetleges, de jövedelmes foglalkozásukat fenyegetve látták, mint említém, elkövettek a hengermalom ellen mindent, a mi tőlük telt. Annak gyártmányait az egészségre veszélyesnek, különféle térsztemüek előállítására alkalmatlannak hirdették. Csak nagy fáradsággal sikerült a hengermalmi lisztnek a fogyasztóknál kelendőséget szerezni. Különösen a barnább fajtáknak, valamint a korpának és a hulladékoknak az ellenséges áramlat egész rohamait kellett kiállani. Pedig ezek kelendősége nélkül, csupán a finom lisztékével, a vállalat nem állhatott volna fenn.

A tudatlanságon és a gonosz rágalmakon kívül nagy baj volt a vállalatra nézve az is, hogy a gyakorlott, tanult munkásokat sem kaphatta meg itthon, hanem Svájczból kellett őket behozatni. Sokáig tartott és sok türelmet kellett tanusítani, míg az itteni munkásokat megfelelő fegyelemhez szoktatták. A közlekedés roppant rossz volta folyton hasonló nagy nehézséget képezett.

Továbbá sem Budán, sem Pesten nem lévén egyetlen olyan gépműhely sem, a hol a minden malomban előforduló nagyobb javítások foganatosíthatók lettek volna, kénytelenek voltak a malomvállalatot egy jelentékenyebb gépműhellyel és vasöntődével kiegészíteni. De mivel ez azt maga nem volt képes foglalkoztatni, e szakba vágó idegen megrendeléseket is el kellett fogadni. Így aztán valóságos gépgyár nőtte ki magát a műhelyből, a hol egyebek közt tűzi fecskendők, tizedes mérlegek s mindenféle szerkezetű és minőségű szivattyúk állítottak elő. A budapesti gabonatőzsde egész a legújabb ideig egy leleményes szerkezetű szabványos gabonamérleget használt, melyet ezen gyár műszaki vezetője, Bucher Lajos tervezett. E gépgyár művezetői közt volt egyideig Ganz Ábrahám is, a ki később mint a kéregöntetű vasúti kerekek önálló gyárosa telepedett meg itt és ala-

pítója lett a ma is fennálló nagyhírű Ganz-féle vállalatnak. Abból a hengeralmi gépgyárból 1847-ben önállósult külön vállalat alakult ugyancsak gróf Széchenyi István és Fehr Vilmos vezetése alatt. Ebből csinálta aztán a magyar kormány a szabadságharcz kitörése után a fegyvergyárat.

A mi azokat a részleteket illeti, melyek mindezt kidomborítani alkalmasak, mindenekelőtt felemlítendő, hogy a vállalat alakuló közgyűlése gróf Széchenyi Istvánt 1838. évi december 26-án választotta elnöknek és a választmányi tagjának. Másnap a választmány egy bizottság élén kiküldte, hogy József nádor pártfogását kérje ki. Abban az évben még két választmányi ülésben elnököl. A következő, 1839-ik, évben vezeti a közgyűlés előkészítését, melyen elnököl, valamint az említett évben tartott még egy közgyűlésen és négy választmányi ülésen is. Ezek egyikében jelenti, hogy a nádor közbenjárására a város szépítő bizottsága drágán ugyan, de telket ad a malomnak, azonban csak úgy, ha azon egyesegyedül malmot fognak építtetni. Felkérte, hogy ezen kikötés eltörlésének kieszközlése végett utazzék fel a nádorhoz Pozsonyba, ki akkor ott volt elfoglalva és megbízott azzal is, hogy a pártfogói méltóság elfogadására kérje fel őt.

A második közgyűlésen újból megválasztatik választmányi tagnak, de a legkevesebb szavazattal (111-gyel), valószínűleg azért, mivel ő nem szavazott magára és nagy részvényes lévén, ez a mások javára nyomott a latban.

Az utolsó választmányi ülésen már jelentheti, hogy a nádor elfogadta a védőséget és javasolja, hogy a malom iránta való hálából »József hengermalom«-nak neveztessek. Mivel a Lipót-városban drágák a telkek, a malmot a kapott teleknek ne közepére, hanem annak csak egy részének szélére úgy építsék, hogy ha olcsóbb telekre lenne áthelyezhető a most emelendő épület, az lakóházzá legyen átalakítható. Mivel Hild József, ma is ismert nevű jeles építész nyilvános pályázaton nem vesz részt s mivel ügyességének számtalan bizonyítékát adta és e mellett olcsón is épít, a pályázat mellőzésével ő bizassék meg az építéssel. Az építés házilag folytatandó és az építész csak a kőmívesmunkát végeztesse. Valamennyi munkánál tekintettel legyenek nemcsak az olcsó árra, hanem a jó minőségre is. A gőzgép nagy-

ságának czélszerű megállapíthatása végett az igazgató forduljon a mainzi, stettini és lipcei hengermalomokhoz felvilágosításért. Azt a legjobb gépgyárban kell beszerezni, de előzetesen állapítandó meg, hogy nagy avagy csekély nyomású gőzgép rendeltesék-e meg? Ő a csekély nyomású gőzgépet ajánlja, mert a mérsékelt haszonra dolgozó ipartelepek ezt szokták használni. A tüzelőszer iránt, mely pedig nagyon fontos mellékanyag, nem tesz javaslatot, de felkéri a választmány minden tagját, hogy e részben minél alaposabb szakvéleményeket gyűjtsenek egybe. Más kisebb jelentőségű javaslataival ezeket is egyhangúlag fogadták el.

A választmány ezúttal, valamint később is többször hálás köszönetet szavaz Széchenyinek lankadatlan buzgóságáért és fáradhatatlan tevékenységeért, azt a jövőre nézve is melegen kikérve a vállalat részére. Egyideig politikai és más köztevékenység nagyon elfoglalván őt, hónapokig nem jelenhet meg a malomban. De már az 1840. évi február hó 22-iki választmányi ülésen Killias Farkas igazgató jelenti, hogy a beérkezett szakvélemények csakugyan igazat adnak Széchenyinek abban, hogy csekély nyomású gőzgép szerzendő be. Most ennek újabb tüzetes javaslatára elhatározzák, hogy a gőzgépet Angliában a Watt és Boulton czégnél, melynek gépeivel a Dunagőzhajózási társaság nagyon meg van elégedve, rendeljék meg. Néhány nap múlva a megrendelés az ő aláírásával megy ki. De egy következő ülésen neki oly értelmű felhatalmazást adnak, hogyha pedig bármely oknál fogva az előbbinek fogamatja nem lenne, ő a gőzgépet belátása szerint bárhol megrendelhesse. A gőzgépet ezután csakugyan egy bécsi cégtől vették meg.

Az 1840-ik évben is tizenkét választmányi ülést vezetett. Az erre következő 1841-ik évben huszonhárom választmányi ülésen elnököl. De az ő elnöki tiszte nem az, a mit közönségesen szoktunk alatta érteni. Minden bajban ő állapítja meg a diagnózist, ő jelzi az orvosságot és az orvoslás módját. Ő kéri fel mindennek kieszközlésére. Ha akármily baj van, csak tőle várnak segítséget személyi, tárgyi és főleg hitelügyekben. Minden törvényes lépés megtételére is ő a leghivatottabb és a legkésebb. A műszaki berendezés, az üzletvitel, sőt a könyvvezetés

részleteinek megállapítására szolgáló legtöbb életrevaló javaslat és jó gondolat szintén tőle ered. Hogy nem túlozok ezzel, arra itt van kezeim között a teljes erejű bizonyíték, melyet csupán azért nem mutatok be itt további apróbb részleteiben, mint-hogy az alakulás történetének befejezése előtt még fontosabb mondandóim vannak.

Vége a malom felépül és 1842. évi január havának első részében, 4-től 8-ig, négy napos közgyűlést tartanak, melyen ő is tüzetesen akart beszámolni. Az első napon tartja meg magyarul nagy malomügyi beszédét és pedig úgy, hogy azt megszakítván, megszólaltatja a szintén általa készített és már említett német nyelvű jelentésszerű beszéd elmondására kész Fehr Vilmos igazgatót, a ki a nagy nehezen hazaszabadult Killias helyét foglalta el a malom vezetésében. E beszédről egyideig azt hittem, hogy a Hengermalom érdekeltjeinek körén kívül merőben ismeretlen, mivel Széchenyinek sem beszédei, sem közgazdasági czikkei gyűjteményében nem találtam meg azt. Később az Akadémia igen tisztelt főkönyvtárnokától arról értesültem, hogy Széchenyinek eredeti kézirata a nevérol szóló múzeumban megvan és az egykorú lapok közül a »Társalkodó«-ban 1842. évi január 8-án és 12-én magyarul, német fordításban pedig a Pester Tageblatt 1842. évi tizenhetedik számában nyilvánosságra került. De az bizonyos, hogy azóta ez érdekes beszédnek nyoma veszett és így lemásoltatása a Hengermalom egyik jegyzőkönyvéből, melynek Széchenyi és Trefort Ágoston által aláírt mellékletét képezi, gyakorlati szempontból mégis felfedezés-számba megy.

Erre a beszédre a jelen alkalommal különösen ki kell térnem, mivel az Széchenyinek iparfejlesztésre vonatkozó nézeteit nagyon jellegző módon fejezi ki. Mindenek előtt megállapíttatik benne, hogy a József-malom immár áll és mozgásban van. Termékeinek kapóssága bebizonyult. Ők szintén örvendenek (mindig többek nevében beszél), hogy törekvéseik, melyek szerint a fogyasztóközönség az eddiginél jobb és olcsóbb liszttel láttassék el s hogy a búzakereskedés helyébe a lisztforgalom lépjen, megvalósult. De a nyert csata és diadal gyümölcsei még koránt sincsenek biztosítva. Sok a fondorlat és rosszindulat ezen jóakarattal sarkalt kezdeményezés iránt, melyeket csak józan tapin-

tattal és szilárd kitartással lehet leküzdeni. A malom felállítása jóval meghaladta az előírányzott költségeket. De oly szempontoknak is eleget kellett tenni, melyekre korábban nem számítottak. Ilyen volt az, hogy az 1838-iki árvíz alkalmával szerzett építési tanulságokat is értékesíteni kellett. Továbbá több épületet emeltek és több gépet rendeltek meg, mint előírányozva volt. Az épületfa ára is emelkedett. E nehézségekhez járul, hogy a régi malmok érdekeltisége hihetetlen eszközökhöz folyamodik. Mindezzel szemben áll a hengeralmi liszt jobb minősége, 20%-kal kiadóbb őrlése. Okkal-móddal tehát elérhető az, hogy e lisztet nemcsak az ország különböző vidékeire, hanem Bécsbe és Prágába is el lehetend adni. A baj már most sem az, hogy a lisztet ne tudnák eladni, hanem, hogy a liszt kelendőségének fokozódásával nem tud a termelés lépést tartani. Ily körülmények között a tengerparton addig még kísérletet sem tehettek, pedig ott szeretnének az odessai gabonával versenyre kelni. Oda kell törekedni, hogy ez az eszme is megvalósuljon. De az iparnak és kereskedelemnek esélyei és veszélyei számosak. A tőke vagy hitel megcsappanása megakaszthatja a haladást. Tehát elegendő forgótőkéről vagy hitelről kell gondoskodni, hogy ezekkel nagyobb mennyiségben lehessen megvásárolni az őrlendő gabonát. A malom most évenként 80.000 pozsonyi mérőt őrl. Kezdetnek elég szép. Ez azonban jobb termelési viszonyok között is csak 5%-os osztalékot jelent a részvényeseknek, a mi rosszabb körülmények közt még le is szállana. Ellenben, ha a mostani kettő helyett három hengerszéket alkalmaznának és 120.000 pozsonyi mérőt őrlőnének meg vele, a vállalat sokkal jövedelmezőbb lenne. (Ime kéri az emelkedő hozadék törvényének hatását, vagyis a nagyipari vállalkozás életképességét.) A harmadik hengerszéket már meg is rendelték, hogy a vállalatot szilárdabb alapra fektessék. A fokozódó termelőképesség kihasználása nem lesz baj, mivel ha a liszt egyelőre nem is marad oly kapós, mint eddig volt, a készletek a szárazon való őrlés folytán nem romlanak el és később is a világ bármelyik sarkába elszállíthatók lesznek. Így a műmalom jövőjére nézve sokkal jobb kilátások nyílnak.

De a mostani részvénytőkéből ily formán terjeszkedni nem lehet. Mielőtt azonban erre nézve javaslatot tenne, kéri, hogy hallgassák meg Fehr Vilmos igazgatónak a vállalat pénzbeli

helyzetére és egyéb állapotára vonatkozó nagy vonásokban nyújtandó jelentését.

Ekkor történt, a mit persze a közgyűlésbe összesereglett részvényesek nem tudtak, hogy Fehr a Széchenyi által szájába adott német szavakat híven elmondván, feltárta a helyzetet. Ha nem láttam volna Széchenyi sajátkezű fogalmazványát, melyet azután Fehr letisztázott, alig hinném, hogy a két beszédet ugyanaz a kéz írta, mert az igazgató beszédében oly üzleti szellem és stylus nyilatkozik meg és oly pontosan van benne minden gyakorlatilag fontos mozzanat elég hosszasan részletezve. De a két kézirat közt nem lévén különbség, valónak kell elfogadnunk azt a feltevést, hogy Széchenyi talán az igazgató előzetes meghallgatása után azért jelenetetzte ezt az előadást így, hogy a mint látni fogjuk, az általa jól ismert s nem elég buzgóknak talált részvényesekre az összevágó adatok s a világos, egyenletes és szabatos előterjesztés mélyebb benyomást tegyenek. Az igazgató német nyelvű jelentése után megint a Széchenyi magyar beszéde következik. Ebben ő mintegy visszhangot ad arra és konkrét javaslatait megteszi. Az igazgatótól hallottak alapján megdicséri Hild építész, Tüköry ácsmestert, a bécsi Fletcher és Pouchon mozgony-gyártókat és a frauenfeldi társulatot, »mert helyes munkát tettek, a miért vegyék köszönetüket«. A többi összes közreműködöttnek is hálás köszönetet mond. Megdicséri az eltávozott és az új igazgatót, »a kik távol honuktól, rájuk nézve idegenek közt becsületesen jártak el tisztókben és bokros teendőjű hivatásuknak férfiasan feleltek meg s az eddigi sikernek nagy része az ő érdemök«. Erre általánosb jellegű okoskodásai következnek. A vállalatnak hármias célját jelöli meg: 1. a nagyközönségnek lehetőleg olcsón szállítani a legjobb elsőrendű élelmiszert, 2. becsesebb minőségben külföldre szállítani a hazai telkek túláradozó kincseit s ezáltal is emelni földünk értékét és végre 3. fáradozásának mérsékelte jutalmát biztosítani. Az utak oly rosszak, hogy gyakran Budapestre nagy áldozattal sem lehet elég élelmiszert behozni. Ennek folytán egyesek, a kik ilyeneket előre összevásároltak, a szegényebb osztálynak rovására nagyon is gyarapodtak.

Habár a polgári hasznot a társulat nem tévesztheti el szemei elől, de tudja, hogy ez első két célt is mindig szolgálni fogja.

és nem akarja például szűk termések esetén a közdrágaságnak és közinségnek alkalmait saját felpénzelésére megragadni. Az ilyesmit nem követi áldás, e nélkül pedig romba dől minden emberi mívelet. Oda is fog — reméli — a társulat törekedni, hogy megszilárdulván, a jó és rossz termések változandóságainak ne legyen kitéve s lisztje bizonyos egyenletesb és jutányos áron álljon a napi munkája után élő nagy tömeg rendelkezésére is. Mielőtt azonban maga meg nem erősödik, addig ne siessenek másoknak segédkezet nyújtani, hanem szilárdabb állást vívjon ki magának a két másik főczél szolgálhatása érdekében is. Teljes erőhöz kell jutni, hogy a közjó kívánalmainak eleget lehessen tenni. Ezt támogatása révén a közönség is előmozdíthatja. Jó ismételni ezt azon lágyvelejűek seregével, azon jólelkű hősökkel szemben, a kik a dolgok mélyébe soha nem hatolván, édes álmaik közt mindig a nagy emberiség érdekeiért vélték lándzsát törhetni. Ránk a szűkkeblűség anathémáját szórják, ha saját létünkért kényszerrel küzdünk. Készítményeinket ők becsáron alul kívánják, de ezt fennmaradásunkat képező harmadik célunk nem engedi meg. Ennek biztosítása érdekében javasolja a megfontolását annak, hogy a forgótőke miként volna szaporítandó; a vállalat alapszabályai a váltótörvénytől bejegyeztessenek-e; azok az újabb körülményekhez képest módosítandók-e; a gépek javításáról hogyan kell gondoskodni; nem kell-e a malmot József-malomnak nevezni és az alapkövetését ünnepélyesen eszközölni?

Marczibányi indítványára a közgyűlés a társulat ügyeinek intézése körül kifejtett buzgó és sokoldalú sikeres fáradozásaiért hálás köszönetet szavazott erre Széchenynek, javaslatai pedig részben elfogadtatnak, részben természetöknél fogva az választmányhoz utasítottak.

De ennek tagjaiban nagyon hamar lelohadt a buzgalom és így az intézkedés legnagyobb terhe megint csak az ő vállaira szakad. Az 1842. év folyama alatt nyolcz választmányi ülésen elnököl és tárgyalatja a malom fejlesztésének akkori összes főfeltételeit.

Már a következő évi közgyűlésen javasolja az alaptőkének 20%-kal való felemelését. Azután lehetőleg 6%-osnál nem drágább pénzt keres a csekélynek bizonyult forgótőke pótlására. Hasonló

tevékenységet folytat a további évek folyama alatt is. Koronként, így az 1845. évi közgyűlésen figyelmezteti a társulatot, hogy a nagyobb nyereségeket ne osszák ki, hanem nagyobb forgótőkét gyűjtsenek. Ha ezt a tanácsot később is, midőn már döblingi — részben önkéntes — börtönében ül követik s a 40—44%-os osztalékok kifizetése helyett tartalékokat gyűjtenek, sokkal kevesebb baja lett volna a vállalatnak, épp úgy, mint az ő tényleges közreműködésének ideje alatt.

Az 1847-ben június 4-én tartott választmányi ülésen fel-
említvén, hogy mily inség uralkodik az alsóbb néposztályok
körében, annak a véleményének ad kifejezést, hogy a társaság
éppen akkor nagyobb nyereségének közhírré tétele nem
volna tanácsos. Javasolja, hogy a közgyűlést halasszák el
és a részvényesekkel körlevélben tudassák az osztalék meny-
nyiségét és azt, hogy az utólagos közgyűlési jóváhagyás reményé-
ben osztalékaikat a társulat pénztáránál felvehetik. A malom
körül helyőrséget szerveznek, mivel annak megtámadtatásától
lehet tartani.

Utoljára az 1848. évi június 9-én tartott közgyűlésen —
már mint miniszter — elnököl. Az utolsó választmányi ülés
pedig, melyet ő vezet, tizennyolcz nappal később tartatott.
Ekkor kifejtette, hogy mily súlyos pénzhány uralkodik és a
hitelnek apadása folytán az iparvállalatok helyezete nagyon
nehézzé vált. Ezért a cukorfinomítógyár legutóbbi választ-
mányi ülése elhatározta, hogy a Hengermalom választmányához
kérdést intéz, vajjon nem lenne-e hajlandó vele közösen kezessé-
get vállalni 25.000 pengő forint erejéig? Ezentúl Széchenyit
az 1849. és 1850-ben Tasner Antal képviseli, de csak a közgyűlé-
seken. 1850 után képviselője sincs többé.

A Hengermalom sorsa ezután nem alakul oly símán és egyen-
letesen, mint azelőtt. Többször leég, de megint felépül és míg
a Széchenyi szelleme hat rá, addig a nagy bajokat is kiheveri.
Később rendkívüli emelkedés áll be, de ezt koronként aggasztó
hanyatlás követi. Vannak évek, midőn osztalékot sem fizethet,
sőt fennmaradhatása is sokak szemében kétségessé válik.
Majd azt hiszik vezetői, hogy az újkor szelleme a régi hagyo-
mányoktól való eltérést kívánja. Ezt a társaság rendesen meg-
keserüli. Ma azonban megint rendes mederben folynak ügyei.

Az emelkedés, melyet korábban mutatott, utánzásra méltó példának tekintetvén, versenytársai rohamosan szaporodnak a fővárosban, az egész országban és most már a külföldön is, mely alatt a világ minden részét kell érteni. A magyar lisztgyártás meghonosodik mindenfelé és a mit Széchenyi aegise alatt a Hengermalom kifejlesztett, a lisztnek az a tökéletes őrlése, az egész emberiség közkincsévé válik. De a magyar malomipar minden állami támogatás nélkül, a hogy keletkezett, a neki való téren a saját benső életrevaló természeténél fogva a világpiaczon is sokáig megállja helyét. Versenyképességének fenntartásáért koronként nagy, áldozatteljes küzdelmeket kell folytatnia és azt csak akkor vesztí el, midőn jelentőségét az egész magyar közgazdaság és így a földművelés szempontjából kezdték itthon nem méltányolni eléggé s az irányadó tényezők kevésbé barátságos érzelmeket tápláltak vele szemben, mint megérdemelné. Azonban ma is, míg nem késő, csak jóakaratra van szüksége, hogy a Széchenyi úttörése folytán keletkezett ezen legnagyobb iparunk újra a maga természetes jogaiba lépjen.

Ha gróf Széchenyi István soha semmit sem vitt volna végbe, ha nem ad vissza az életnek egy haldokló egész nemzetet, ha életének minden főbb mozzanatával nem lett volna azzá, a mivé vált, t. i. fajunk egészséges irányú és szellemű fejlődésének és haladásának igazi megszemélyesített programjává: neve akkor is és csupán ezen egy öntudatos iparfejlesztési roppant sikere által épp oly halhatatlanságot érdemelne, mint a világiparoknak többi nagy úttörői.

Nekünk ezenkívül eléggé meg nem szívlelhető, különös tanulságot hagyott hátra a tekintetben, hogy ipari érdekeinket különösen nagyjainknak hogyan kellene természetes módon sikerrel szolgálni. A szerves iparalkotási tényezők felhasználásából alakult eljárásának megfigyeléséből még jobban kiderül ez, mint egészséges iparpolitikai nézeteiből. Ő azonban nemcsak a főuraknak és nagybirtokosoknak mutatta meg az utat, melyet saját javukra közgazdasági önállóságunk kivívása céljából követniök magasrendű erkölcsi kötelességüket képezné, és a melyet a hasonló állásuak másutt az illető országok nemzetgazdaságának nagy hasznára teljesítenek is, hanem a vállalkozóknak szintén fenséges példát állított beható, előzetes ipari

tanulmányai, magasbrendű vállalkozási szelleme, odaadó, lelkiismeretes s minden jogosult köz- és magánszemponthoz becsületesen, összhangzatosan szolgáló vezetői tevékenysége által.

A nemzeti létérdekek apostola s az ország egyik legelső mezőgazdája annak egyúttal legkiválóbb ipari szellemei és úttörői közé is tartozik, sőt bátran mondhatni, hogy ezek közt egy sincs, a ki egymagában hazánk ipari haladásának valóban oly nagy lökést adott volna, nemcsak más alkotásai révén közvetve, hanem öntudatos ipari alkotásai által közvetlenül is, mint a Legnagyobb Magyar.

SZÉCHENYI ISTVÁN GRÓF AZON BESZÉDÉNEK MÁSOLATA, A MELYET A PESTI HENGERMALOM- TÁRSASÁG NEGYEDIK KÖZGYULÉSÉN 1842. JANUÁR 4-ÉN TARTOTT.

Tisztelt Egyesület! A' tisztelt Egyesület választmányi tagjai kötelességünk szerint számot sietünk adni eddigi sáfarkodásinkról. A' magyarországi első hengermalom, melly ő Fensége a' Nádor jóváhagyásával, kinek kegyes pártolása annyira mozdítá elő vállalatunkat, saját keresztneve szerint Józef-malom címét viseli nem csak fennáll már, de tökéletes mozgásban is van. A' lisztnek, darának, mint nemkülönben a' korpának minden nemei, mellyek benne készülnek, jó mineműségűek, sőt illyeseknek általjánosan el is ismertetnek, mi fő dolog 's mi rendkívüli kapósságuk által kétségbe vehetlenül bizonyul be. Tiszta szándékunk tehát, nagyérdemű Egyesület, mellyhez képest a' nagy magyar közönség az eddiginél jobb és olcsóbb liszttel láttassék lassanként el, 's egyszersmind meg legyen hazánkba vetve, a' gabona helyetti lisztkereskedésnek első sarkalata, már már megleti jutalmát, és őszinte öröme gerjedezhet keblünk az eddigi nyert sikeren. Ámde habár ki van víva a' csata, 's a' tennivalók legsúlyosbjain átestünk már, azért a' nyert diadalnak gyümölcsei koránt sincsenek biztosítva még. Az időnek mostoha fordulata, melly annyi régi 's olly szilárd kereskedő házat gyökeriben ráza meg, az innen eredő tökéletes csökkenése minden hiteli bizodalomnak, továbbá magának a' dolognak ujdonsága és ezzel összekötött járatlanságunk; még azon — fájdalom — annyiakban létező rövidlátás, 's innen fakadó irigy fondorkodás »a' legnemesebben is rút indító okot tenni fel«, melly szerint sok, vállalatunkban sem lát egyebet háborunál a' szegény molnárok ellen, és nem áldozatot, mellyet sajátunk kockáztatásával, 's minden esetre nagy ügygyel 's bajjal hordunk a' még szegényebb nagyszám kedve végett a' haza oltárára; 's elvégre malmunknak, jelen kiállító tehetségéhez szabott felette drága kezelése — ezek mind annyi nehézségek, mellyeken — 's mondjuk ki itt nyíltan — könnyen hajótörést szenvedhet az eddig ugyan szerencsében indult, de megalapulási korát csak

most élő intézetünk, ha azon józan tapintat és szilárd kitűrni tudás, melyet magunkban lehetőleg fellelnünk szükség, és a' nagy közönségnek vállalatunk iránti hajlama, melyet jó szándékunkért tán megnyerendünk, nem segít. — A' malmoknak felállítása jóval meghaladta azon sommát, melyet mozgásba hozatalára előlegesen kiszámítánk. 'S pedig legelőször azon okbul, mert szerencsésb időszakban kezdvén meg az építést, mikor olcsóbb vala a' pénz, 's hitelben sem vala szükség, egyszerre oly alapját akarók megvetni vállalatunknak, miszerint vízáradás alkalmával se jöhetne az soha legkisebb zavarba is, és netaláni nagyobbítása se lenne összekötte nagy nehézségekkel, minek lehető legszaporább eszközlése célunk, minthogy csak ez által nyerhet a' vállalat szilárdságot, és egyedül ily módon emelhetni hazánkban a' lisztkereskedést gabnakereskedés helyébe lépcsőnként. — Fel is épült ehhezképest első malmunk, — elsőnek nevezem, mert a' most érintett okbul, ha elére ez immár egész kifejlését, több effélének létrehozását tervezi társaságunk honunk külön vidékein. — Fel is épült első malmunk, mondom, nem csak oly szilárdul és magasan, mikép még az 1838-ik is túlhaladó dunai ár se véthetne annak, de oly tág idomilag is, hogy minden új főfalak építése nélkül, háromszorilag lehetne bővíteni annak kiállító tehetségét. — Túlhaladták tervezett költségeinket azon körülmények is, hogy a' dolognak biztosb folytathatása és jobb rendben tartása tekintetéből egy gőzkatlan helyett tüstént kettőre tevénk szert, 's a' tisztviselők minden lakásait is és minden műhelyeket egy uttal szép terjedelmű telkünkön építünk fel; 's hogy végre itt is, mint minden építménynél, legnagyobb vigyázatunk és gazdálkodásunk daczára bizony jóval tulemelkedett a' valóságos költség a' papirosra kivetetten; mi azonban jelen esetben legfőképp annak tulajdonítható, hogy az 1838-iki vízáradás következtében megalapított építési rendszerhez képest, tilos lón oly takarékos-sággal építeni, mint azt előlegesen terveznék, és mi intézetünkre hasznos lett volna; 's ezen felül, hogy éppen azon időszakba esett malmunk bevégzése, mikor a' bajai lángözön általjánosan 25 percenttel rugtatta fel az épületfának árát. — Mik által azon helyzetbe jutánk, hogy ügyünk forgatására alig fog maradni elég kész pénz, ha csak egy kissé lankadna is a' liszt eladása, mi, jóllehet nem hihető, még is számba veendő; nem hihető pedig azért, mert a' szárazon őrlött lisztnek szaporasága, nedvesen őrlött liszthez képest körül belül 20 percenttel nagyobb, 's lisztünk általjánosan is jobb — mi felette nagy eladási biztosító; de azért az ideigóráigi csökkenhetés — mint érintém — még is számba veendő, 's kivált egy bizonyos idő leforgásáig, míg az e' tárgy körüli előítéleteken, a' fel feltűnő rágalmakon, és minden sütő- és szakácsné — ajándékoztak, vagy már természetbe szótt pletykákon nem diadalmas-kodik a' való, t. i. hogy József-malmi készítményünk becsesb, és még is olcsóbb, mint a fenálló hazai malmokéi. — »Májusig« — ugy

mondják sokan —, »csak el fog kelni lisztünk valahogy, de akkor leg alább is négy hónapig dermedése fog bekövetkezni keresetünknek.« Már mennyire fog e' jóslat teljesülni, mennyire nem, csak az idő döntendi el. A' dolog mai állása után itélve ugyan ugy látszik, mintha illyes megakadástul nem igen kellene tartani, minthogy mai nap nem csak helyben lehetne alkalmasint két, sőt háromszor annyi József-malmi készítményt adni el, mint a' mennyit malmunk kiállítani képes, de minden uti, vámi és egyéb költségek mellett honunk szinte minden vidékit, sőt még Bécsset és Prágát is elláthatnók lisztünk- és daránkkal, a' vállalatra nézve felette jutalmasan, mikrül már már birunk legérdekesb adatokkal. Bajunk nem az, hogy készítményünk rajtunk szárad, de a' körül van lárma és panasz elég, hogy a' mód nélküli kapósságnak megfelelni csak félig meddig sem birunk. Már illy felette kedvező körülmények között, mikor még a' tengerparttal sem teheténk kellőleg magunkat — 's csupán csak elegendő készítmény hija miatt — összeköttetésbe, 's pedig ott szeretnénk, tisztelt Egyesület, lisztünkkel az odessai gabnák ellen megívni — már illy kedvező körülmények közt, midőn intézetünk újdonsága miatt abban természet szerint semmi sem foroghat még teljes rendben, miért kelljen egyszerrei megakadástul tartani, 's attul, hogy az, mi ma felette kapós — 's nem bitorlott hanem valódi becs szerint — holnap már becsmérés tárgya legyen, valóban nem könnyen felfogható. A' keresetnek 's kereskedésnek árnyék-latai, negédjei azonban számosak, és előre tökéletes biztossággal ki nem számíthatók; miszerint, nehogy pénz vagy hitel hija még is megakaszszák a' tárgyat, ha t. i. készítményünk eladhatása csakugyan még is lankadásra fordulna, mint azt sokan jósolják: elmelőzhetlenül kereseti (Betriebs) pénz vagy hitel végett kell gondoskodni a' tisztelt Egyesületnek. És ez leszen ezeon tárgyaknak egyike, mellyeket ez alkalommal a' tisztelt Egyesület megfontolása, bölcs elhatározása és némileg jóváhagyása alá terjeszteni bátrak leendünk, minthogy némileg már segíténk magunkon. Alkalmasint felesleges leszen ugyan minden e tekintetben teendő lépésünk és előre gondosságunk; de ha nem lenne is felesleges, annak szüksége azon esetre is csupán csak ideigóráiginak fog mutatkozni, 's pedig, mert az adásvevés természeténél fogva mi is nem sokára azon állásra fogunk emelkedni, mellyen minden nagyobbserű molnárok állnak, 's mi is, mint ezek, hitellel vagy az eladott lisztért bejövő pénzzel fogjuk megvásárlani az öröndő gabnát. — Az érintett tekintetben tehát kész pénzre és hitelre, ha tán leszen is szükségünk, minden esetre csak addig fog lenni, míg tökéletes forgásba nem jó az egész, azaz: míg jövedelmünk költségünkkel nem helyezi magát teljes aránysulyba. A' hitelnek vagy kész pénznek elkerülhetlen szüksége azonban ennél még egy sokkal fontosabb okon alapul, tisztelt Egyesület, 's erre nézve különös figyelmért esedezőnk. A' fenálló malom ideigóráig csak két hengergéppel munkálódik, melly összesen 24

óra alatt 262½, és így 300 nap alatt leforgásában — 's egy évre csak ennyi napot számítunk — körül belül 80,000 pozsonyi mérőt öröl. — Szép mennyiség ugyan első kezdetnél, 's valóban nem lett volna tanácsos nagyobb mennyiségű új áruval jelenni meg egészen ismeretlen piacon; de a' számösszevetésekből még is az tűnik ki, hogy, a' költséget a' bevétellel összehasonlítva, a' malomnak mai állása szerint alig ha 5 percentnél magasb kamatban részesülhetnének a' tisztelt részvényesek, bármily szerencsésen forogna is az egész, midőn a' legkisebb előre nem látható baleset még az 5 percentnél is lejjebb szállíthatná a' részvények gyümölcsöztét; holott három hengergéppeli munkálás után, mikor évenként 80,000 pozsonyi mérő helyett 120,000 mérő öröltetnék — és erre nézve sem új gőzerőmű, sem aránylag nagy felállítási 's forgatási tőke nem kívántatnék — vajmi jól kamatolónak mutatkoznék a' vállalat. — Nem is késtünk e tekintetben egy cseppet is — midőn készítményünk jóságáru, mint nemkülönbben felette élénk kapósságáru, biztosítva levénk, 's nehogy gőzmozgonyunknak harmad rész ereje mint jelenleg, úgy utóbb is minden haszonhajtás nélkül peregjen le — a' harmadik hengergépet hová hamarébb megrendelni; mi által azt hisszük, tökéletesen biztosítánk vállalatunk mostani állásában tán még is egy kissé ingó alapját, 's pedig, mert két hengerrendszer után, bár legyen készítményünk kapós, bár ne, mindig csak tengő állapotban fogtunk volna maradni, midőn a három hengerrendszer után viszont csak akkor leendünk sínylő állapotban, ha készítményünk nem kapós; kapóssága ellenben, sőt »későbbi« elkelése is — mert szárazon levén örölve, a' liszt évekig eltartható, 's a' világ bármilly részeibe elvihető — ha minden e' tekintetben tett számolások és összevetések nem csálnak, vállalatunk legszebb felvirágzását 's legnagyobb kifejlését fogja okvetlen bekövetkeztetni. Csak hogy alig marad forgatási pénzünk, tisztelt Egyesület, ha ezen már megrendelt három hengerrendszert azon 300,000 pengő forintból volnánk kénytelenek pótlani, melly vállalatunk tőkealapja, mi a' számadások kivonatibul eléggé látható.

Legyen is azért szabad mielőtt előterjesztésünket bevégeznők, Fehr urat — József-malmunk mostani igazgatóját — ezennel felszólítanunk, adná elő pénzbeli állapotunk, mint nemkülönbben egész ügyünk némi fővonásait.

Fehr igazgató német beszéde:

Löblicher Verein! Durch den Herrn Grafen Széchenyi aufgefordert, eile ich, Ihnen den Bestand unserer Geldmittel, wie nicht minder die technischen und commerziellen Verhältnisse unseres Unternehmens in grösseren Zügen hiemit aufzudecken. Alle Bücher sind offen, so wie die Mühle jedem zugänglich ist; die Herren Actionäre können sich deshalb über die kleinsten Details selbst aufklären; übrigens lege ich sowohl eine detailirte Übersicht der Rechnungen, als die Bücher der Gesellschaft hier auf den Tisch zur Einsicht vor. — Der löbliche Verein möge entscheiden, in wie weit dieselben der Gegenstand öffentlicher Berathung sein können und sollen.

Das Kapital, welches der Josephs-Walzmühle zur Grundlage dient, beträgt die Summe von 300,000 fl. Conv. Mze. — Hievon sind eingezahlt 266,960 fl., folglich bleiben noch zu zahlen 33,050 fl. — Die bisherige Ausgabe des ganzen Baues sammt der voraussichtlichen Kosten der Vollendung der ganzen Einrichtung erreicht den Betrag von 242,694 fl. 43 kr. C. M. — Die Aufstellung des bereits bestellten dritten Walz-Systems wird sammt und sonders circa 20,000 fl. C. M. kosten, eine Summe, die bald zu entrichten sein wird; so dass zur Gang-Erhaltung der Anstalt nicht mehr als eine Summe von 37,305 fl. 17 kr. übrig bleibt. — Da jedoch Getreide bis März vorrätzig ist, wovon ein grosser Theil zwar bezahlt wurde, ein Theil hingegen noch zu zahlen kommt, die Gelder für geliefertes Mehl auch nur allmählich einlaufen: so wäre die Anstalt schon jetzt in Geld-Verlegenheit gekommen, hätten nicht die Herren Kappel und Holzhammer die Güte gehabt, auf Ansuchen des löblichen Ausschusses der Gesellschaft das Nöthige auf 3 Monat Zeit vorzustrecken, der erste nämlich 20,000 fl. C. M. in Baar, der letztere 30,000 fl. C. M. mittest eines in Wien eröffneten Credites, wovon aber bisher nur 12,000 benutzt worden sind.

Was die Mühle selbst und den Absatz der in derselben erzeugten Productes betrifft, so gereicht es mir zu einem besondern Vergnügen, dieser verehrten Versammlung schon jetzt im Kurzen berichten zu können, dass meines Wissens noch nie eine Anstalt dieser Art gleich in Vorhinein glücklichere technische Resultate geliefert, und bessere mercantilische Aussichten versprochen habe, als unsere Josephs-Mühle. Der Begehr für unser Product ist sehr stark, alle Qualitäten, ohne Unterschied, gehen vorzu weg, und trügen nicht alle Wahrscheinlichkeiten, so wird der Absatz stets stärker und anhaltender werden, denn nicht allein der hiesige Ort und die nähere Umgebung sichere der Mühle einen guten Absatz, sondern sogar das fern liegende Ausland, von wo täglich die erfreulichsten Mittheilungen einlaufen, bietet uns nach Abschlag aller Spesen noch einen guten Markt; wenn also auch hierorts eine zeitweilige Stockung

im Verkauf unserer Erzeugnisse, z. B. durch die jeden Winter erschwerten Communicationen, die Concurrenz der Schiffmühlen während des Sommers, oder durch andere Umstände veranlasst, eintrete, so würde dies der besagten Ursache wegen dem Unternehmen nichts schaden.

Je grösser aber das Quantum des Erzeugnisses ist, desto vortheilhafter stellt sich natürlicher Weise die Bilanz des Unternehmens heraus, so dass die Gesellschaft durch die Anschaffung eines dritten Walz-Systems, welches bereits nach 4, höchstens 5 Monaten im Betriebe sein dürfte, sich ehenächstens mit aller Wahrscheinlichkeit nicht nur einen schönen, sondern auch anhaltenden Gewinn sichern wird.

Der Bau der Mühlgebäude sowohl, wie die andern Theile des auf dem 2400 Quad. Klafter grossen Grunde gegründeten Etablissements ist durch den Baumeister Herrn Hild und Herrn Zimmermeister von Tüköry mit der grössten Solidität zu unserer vollen Zufriedenheit ausgeführt worden. — Die von den Herren Fletscher und Punschon in Wien gelieferte Dampfmaschine ist von sehr solider Art, die Walzmaschinen endlich durch die Frauenfelder Gesellschaft in der Schweiz mit gewohnter Vollendung verfertigt, lassen nichts zu wünschen übrig. — Dieses Alles mit gehörender Anerkennung und besonderen Dank zu erwähnen, fühle ich mich auch deshalb verpflichtet, weil ich vorzüglich der Güte dieser zusammenwirkenden Factoren es zuschreiben zu müssen glaube, dass wir gleich vom ersten Tage der Eröffnung der Mühle, nämlich bis 15-ten September an, bis heute nicht die mindeste Störung von Belang im Betriebe derselben erlitten haben, wo doch — wie die tägliche Erfahrung lehrt, — bei neu aufgestellten Fabriken besonders complizirter Art, wie unsere Mühle ist, sich im Anfange nicht seltene Störungen und Hemmnisse zutragen, deren Besiegung oft mit grosse Schwierigkeiten und Auslagen verbunden sind.

Hievon sind wir, trotz dem, für schwer belastete Gebäude sowohl, als besonders für solide Aufstellung von Maschinen, sehr schlechten hiesigen Baugrund, bis jetzt glücklich befreit geblieben, um aber die nicht für immer zu verhindernden Reparaturen der Maschinen auf das Schnellste, folglich auf die am wenigsten kostbillige Art vornehmen zu können, ist es von der grössten Wichtigkeit, dass wir unsere bereits eingerichteten und mit vorzüglichen Arbeiter versehenen Werkstätten auch in der Folge beibehalten.

Die Betriebskosten belaufen sich gegenwärtig noch ziemlich hoch, und zwar aus folgenden Ursachen. — Die Steinkohlen, wovon wir in grosses Quantum bedürfen, sind verhältnissmässig noch theuer. — Die Prozente unserer Verschleisser, nämlich 4 à 4½% sind etwas hoch gespannt; endlich, und dies ist der Hauptgrund, die Grösse unserer Einrichtung steht mit dem Quantum unseres Erzeugnisses noch nicht im passenden Verhältnisse. Sobald dieses

durch Aufstellung eines dritten Systems, geschehen wird, und wir in einen normalen Zustand treten, wird sich auch dieser Übelstand heben. — Einstweilen aber erlaube ich mir die verehrte Versammlung zu versichern, dass es, wie bisher, stets mein Augenmerk sein wird, die grösste Einfachheit in unser Geschäft zu bringen, und hiedurch die grösstmöglichen Ersparnisse zu erzielen; ein Bestreben, worin ich des Rathes und der kräftigen Unterstützung des löblichen Ausschusses zum Voraus gewiss bin.

Bis jetzt hat die Mühle circa 14,000 Metzen in Vermahlung gewonnen, wovon 12,000 Centner Mehl und Kleie abgesetzt sind. Was die Feuerversicherung des Etablissements anbelangt, so habe ich die Ehre dem löblichen Verein anzuzeigen, dass es bei den vier Gesellschaften — der Riunione Adriatica, Austro Italiche, Azienda Assicuratrice und ersten österreich. Brand-Assecuranz-Gesellschaft — auf fünf Jahre für 122,926 fl. à $\frac{3}{4}\%$ also jährlich 929 fl. 56 kr. assicurirt ist. Eine sehr hohe Prämie, allerdings, die wir im Grunde ganz hätten ersparen können, da unsere Mühle nicht nur vor boshafter Feueranlegung durch ihre Solidität, Isolirung, und sorgfältige Bewachung bestmöglich gesichert ist, sondern indem selbst solche Massregeln getroffen sind, dass sogar bei einbrechender Gefahr, auf eine Augenblickliche Abhilfe zu rechnen wäre; das löbliche Comité glaubte jedoch, nicht sicher genug gehen zu können, und entschloss sich demnach zu den angeführten äusserst hohen Assecuranz-Prämie, die übrigens einzig und allein wegen des Unfalles der Surányer Mühle so hoch gespannt wurde, die, wie bewusst, ein Raub der Flammen ward.

Indem ich mich auf diese Hauptzüge beschränke und die Bemerkung beifüge, dass ich gerne bereit bin, jedem der Herren Actionäre alle weitem verlangten Auskünfte nach besten Wissen und Gewissen zu ertheilen, ergreife ich noch diesen Anlass, dem löblichen Ausschusse für seine gütige Mitwirkung hiemit meinen wärmsten Dank auszusprechen, und mich dem Wohlwollen der verehrlichen Versammlung auf das Ehrfurchtvollste zu empfehlen.

Fehr igazgató úr előadásának fonalát felvéve (igy folytatá tovább ekkor Széchenyi István gróf): »Mindenek előtt méltányosnak tartom, hogy miután Fehr úr többeket dicsérőleg említe, kik malmunk felállításához járulának, én itt mindenek előtt Putzer urat, a' botzeni Holzhammer-ház főnökét nevezem a' tisztelt Egyesületnek. Ó az, ki intézvényünk fele részét bírja, 's ki körül egyesült társaságunk. Adja az ég, hogy vállalatunk úgy sikerüljön, mikép az ő példáját követve, más becsületes külföldiek is hazánkba rakják le értelmességük és szorgalmuk gyümölcseit. — Fehr és Killias urakat köszöntöm ő utána, a' mostani és volt igazgatót. — Ha azt állítják, hogy malmunk eddigi helyes és soha félbe nem szakadt forgása főkép Hild építész 's Tüköry ácsmester urakat, Fletscher és Pouchon mozgonygyártókat, és a' frauenfeldi társulatot illeti, mert helyes

munkát tette nek — miért vegyék köszönetünket — ám tisztelet becsület, de igazság is, mi, kik igazgatóink szorgalmának mindennapi tanúi valánk, ezzel viszont azt nyilvánítjuk: becsületesen jártak el tisztükben, 's távol honunktul rájuk nézve idegenek közt, bokros hivatásuknak férfiasan felelének meg, és az eddigi sikernek nagy része ő érdemük. — Mik után, a' multat tekintve, nem marad egyéb hátra, mint a' tisztelt Egyesületnek eddigi jó szerencsésjén őszintén örvendenünk, midőn már már előre éldelni merjük azon időnek pillanatit, mikor vállalatunk el fogta majd érni hármas célját: a' nagy közönségnek, mennyire csak lehető, olcsó áron szolgálhatni az élet legsürgetőbb tápszerével; becsesb minéműségben külföldre szállíthatni a' hazai telkek túláradozó kincseit, 's ez által is nevelni anyaföldünknek erősiyát; 's végre mérséklettel saját vagyónukhoz is hordhatni, értékünk koczkáztatásának, mint nemkülönben becsületes fáradozásinknak jutalmi díját. — Alig lépett vállalatunk világba, tisztelt Egyesület, 's már csecsemő kora is jótékonynak mutatkozik a' nagy szám és ekkép a' tehetetlenebb osztály átellenében; mert, ne jött volna csak a' József-malmi készítmény piacra, jelenleg, midőn az utak feneketlensége miatt sehonnan se hordhatni akármit is iszonyú költség nélkül Budapestre, okvetlenül több forinttal magasbra rúgott volna már fel — mi általjános nézet tárgya — a' nagy számnak legfőbb 's annyi esetben egyedüli életfentartója; mi által gyarapodtak volna egyesek vajmi szépen és igen okosan ugyan, de nem ám a' túláradó hazai kincs után, hanem a legszegényebb osztályok rovására. Gondja is lesz ez okbul a' tisztelt Egyesületnek, 's tudom, mindig illy szellem fogja jellemzeni, hogy saját erszényének illő határon tuli megtöltése végett, szemből soha se veszítse feladatának most érintett két nemesb célját, és ekkép soha ne használja a' néha bekövetkező szűk termésnek, közdrágaságnak, 's innen feltornyosuló köz-inségnek gyásznapjait, saját felpénzelésére, mit ugy se követne mennyei áldás, mely nélkül kész rom minden emberi mívelet. 'S ez okbul, nem kétlem, az lesz a' társaság minden törekedésének legkomolyabbika, hogy hova hamarább olly szilárd helyzetbe állíthassa magát, miszerint készítményeinek ára lehetőleg kevéssé legyen kitéve a' bő és szűk termés phasisainak, 's ekkép lisztjéhez, mennyire kivihető, mindig jutányosan és változtatlan árért juthasson el, a' napi munkája után élő nagy szám. Hogy azonban ily állást elérhessen, a' tisztelt Egyesület, 's rossz számolólag előbb ne nyujtson másnak segédkezét, mielőtt még maga sem vergődheték ki biztos partra, 's e' szerint mindkettő ne bukják, vagy más szavakkal: hogy egyesületünk két nemesb célját, a' szegényebb osztálynak gyámolítását t. i. mint nemkülönben a' hazai lisztnek külföldre vitelét, ne csak fel-fellobbanó egy napi fény gyanánt érje el 's eszközölje, hanem a kérdésben levő vállalat, emberileg szólva és az életből véve, számos évekre szolgáló alapokra rakassék: mindenek előtt saját hasznunkért, t. i.

vállalatunk életéért vagyunk férfiúilag megvívni kötelesek; mikép minél hamarább teljes erőre virulva, ne csak magunkat, de a' közjót is elbirhassuk emberül. Nem is tűzheti ki ennek okáért az Egyesület előre azon időszakot, mikor foghat két nemesb célját illetőleg, a' község várakozásának megfelelően. Mind ez a' körülményektől 's leginkább a' község részvételétől függ. Lehet, hogy a' József-malmi készítmény ára jó darabig szinte úgy fel fog rugni bizonyos időszakban, mint a fenálló malmok is akkor emelik áraikat leginkább, mikor a' szükség legnagyobb; lehet ellenben, hogy nem sokára, bármit miveljenek is a' többi molnárok, megállapított áraiban a' József-malom ingadozni nem igen fog, vagy legalább nem fogja a' drágaság és ekkép az inség napjait hasznára fordítani; mit mind egyedül saját léte határozand el, miszerint, ha mást is bele vehet bákájába a' nélkül, hogy maga súlyedjen, bizonyosan beveendi; ha azonban bákája nem elég szilárd még, mielőtt másokat venne abba bé, pro aris et focis-ként minden idejét, minden szorgalmát, minden erejét saját bákájának biztos helyzetbe tételére fogja fordítani mindenek előtt. — És ezt azért gondoljuk célirányosnak ez uttal érinteni, nehogy a' lágyvelejűek serege, azon jószívű hősök, mellyek a' dolgok mélyébe soha sem hatván, édes álmaik közt mindig a' nagy emberiség érdekeért vélnek törni lándzsát, ellenünk felbőszüljenek, 's ránk a' szűkkeblűség anathémáját szórják, ha saját létünkért kinosan küzdve — míg ők tán azt gondolják, harpaxi mód felpénzeljük magunkat; mert, tudja Isten, miért, tán azért, mert magas kéményünknek kormos füstje az egész határban mindennűnen szemükbe szökik — rövid számolólag magunk nem körtjük nyakunkba a' malomkövet; vagy más szavakkal: ha mindaddig, jóllehet nemesb és ekkép elsőséget érdemlő két célunkat nem tesszük főfoglalatosságink tárgyává, azaz készítményünket becs árán alul nem adjuk, míg, noha alább rendelt, de fenmaradásunkra egyedül vezető, 's így előleges célunkat, t. i. saját hasznunkat előbb nem tesszük tökéletesen biztossá. — Ez van most, tisztelt Egyesületű a' teendők során, mert egyedül illy logica szerint jüthatunk el előbb utóbb nemesb célainkhoz is; midőn, ha más lépésötetet követünk, azokat soha nem csak nem érjük el, de okvetlen rommá kénytelen dűlni az egész; mihez képest legyen megengedve a' nélkül, hogy a' szabad vitatásnak legkisebb határt is akarnánk vonni, a' tisztelt Egyesületet kötelességünk szerint mind azokra itt előlegesen figyelmeztetni, miket gondolunk mi saját hasznunk biztosítására mindenek előtt szükségeseeknek, 's mik azok, miknek eldöntése vállalatunk életébe vág. 'S most, mielőtt ezen sorozatnak előszámlálásához fognánk, vegye a nagyérdemű Egyesület legmélyebb tiszteletünk bebizonyítását. Ha tisztünkben minden hiány nélkül nem járánk is el, 's eszközlésinknek szigorú megvizsgálása után — minek kegyes elrendeléseért a' tisztelt Egyesület előtt alázattal esedezünk

— tán nagyobb szerű botlásaink jönnének napvilágra, azért reméljük, a' tisztelt Egyesület, kegyes engedékenységet tölünk még sem fogja megvonni; mert hiszen jó lélekkel 's becsületesen fáradánk az ügy körül, 's ha tán a tárgy bokrosságára nézve kivált az újabbi pénzingadozások közt, értelmességünk nem vala mindig elégséges, tiszta jóakaratusban, mondhatjuk, soha sem szűkölködünk; mik után a' nagyérdemű Egyesületnek kegyes jóvoltiba magunkat ajánlván, maradunk a tisztelt Egyesület leghívebb sáfári.

Az előlegesen felveendő legsürgősebb tárgyak pedig im ezek:

1-szer. Milly módon szerezzen magának a' tisztelt Egyesület elégséges forgatási tőkét?

2-szor. A' vállalat alapszabályai a' váltótörvényszéknél bejegyeztessenek-e? és

3-szor. Mielőtt ez történnék, nem volna-e célirányos, az érintett alapszabályokat köz megegyezés következtében a' mostani körülményekhez alkalmazni?

4-szer. Mikép eszközöltessék legcélszerűbben, hogy az intézet a' gőzerőműnek, henger- 's malomgépeknek néhai 's tán tetemesb megromlása miatt alkalmasint még se jöhessen soha is nagyobb zavarba és hosszabb megakadásra? 's végre

5-ször. Nem volna-e illendő, hogy — miután ő herczegsége a' Nádor, mint a' szépítő bizottságnak elnöke, a' közjót célzó vállalatunk előmozdításaul jutányos áron méltóztatott az intézet derék telkét a' társaságnak átengedni — most az Egyesület nem csak köszönetének nyilvánítása végett, hanem azon alázatos kéréssel is járulna kiküldöttjei által ő herczegsége színe elibe, hogy mivel az ő tisztelt neve szerint nevezteték intézetünk József-malomnak, ő Fensége méltóztatnék kijelenteni: melly időre parancsolná építményünk alapkövének saját magas személye vezérlete alatti letételét; mikor a' nagyérdemű Egyesület, köz tisztí hatóságainkat, 's különösen t. ns. Pest vármegyét, mint nemkülönben a két város nemes tanácsait 's hazafiubbi lakosait, ez ünnepélybeni részvételre hódoló tisztelettel megkérné.

És ezek volnának, alázatos véleményünk szerint, a' legsürgősebbleg a tisztelt Egyesület által előveendő.

Gróf Széchenyi István s. k.,

Trefort Agoston s. k.

SZÉCHENYI ISTVÁN GRÓF TEVÉKENYSÉGE A PESTI
HENGERMALOM-TÁRSASÁG KÖRÜL E TÁRSASÁG
(KÖZGYŰLÉSEIRŐL ÉS VÁLASZTMÁNYI ÜLÉSEIRŐL
FELVETT) JEGYZŐKÖNYVEIBEN FOGLALT FEL-
JEGYZÉSEK SZERINT.

1838. XII. 26-i *közgyűlésen* elnököl és megválasztják a választmányba.

1838. XII. 27-i választmányi ülésen elnököl és kiküldik egy bizottságba, a mely József nádor pártfogását kérje.

1838. XII. 28-i választmányi ülésen elnököl.

1838. XII. 31-i választmányi ülésen elnököl és megbizatik, hogy a malom építésének engedélyezése iránt a városi tanácshoz benyújtandó kérvényt Tasner ideiglenes gondnokkal fogalmazza meg.

Ugyanekkor jelenti, hogy a nádor a küldöttséget kegyesen fogadta és az egyesület eddigi tevékenységét látni óhajtja.

1839. V. 31-i választmányi ülésen elnököl.

1839. VI. 6-i *közgyűlésen* választmányi taggá választják. (Interrimal választmány.)

1839. VI. 7-i választmányi ülésen jelen volt.

1839. VI. 17-i választmányi ülésen nem volt.

1839. VII. 11-i választmányi ülésen elnököl, és jelenti hogy a szépészeti bizottság a telket József nádor pártfgása folytán átengedni hajlandó, de kiköti, hogy arra csak malmot szabad építeni és sohasem szabad azt lakóházépítésre vagy nyeresztkedésre használni.

A választmány megbízza, hogy a nádortól eszközölje ki ezen kikötés törlését s e czélból menjen Pozsonyba; eljárásának eredményéről értesítse Tüköryt, hogy ez szükség esetén más telket keressen.

Jelenti, hogy a Holzhammer czég neki szóbelileg megígérte, hogy 150,000 frt. p. p. áru részvényt jegyez, a mi az összes részvénytőke fele.

Jelenti, hogy Sulzberger mérnök és Sarti építész 3 hét mulva érkeznek.

A választmány felkéri, hogy nevezettek érkezését körlevélben tudassa valamennyi aláíróval.

Jelenti, hogy időnyerés céljából a Holzhammer cég üzletvezetőjével, a Hengermalom leendő igazgatójával, Killias-sal ezentúl Pozsonyból fog levelezni.

1839. IX. 23-i választmányi ülésen elnököl és megbizatik, hogy a nádort a vállalat pártfogói tiszteinek elfogadására felkérje.

1839. X. 19-i *közgyűlés* az összes megválasztottak közt legkevesebb szavazattal (111) választmányi taggá választja.¹⁾

1839. X. 22-i választmányi ülésen elnököl és jelenti, hogy a városi hatóságnál a szépészeti bizottságtól megvásárolt telek átíratása iránt a kezdeményező lépéseket megtette és a kérvényt a tanácsi bizottságnak átadta.

Javasolja :

1. a malmot hálából József-hengermalomnak nevezzék ;
2. mivel a telek értéke Pesten, különösen a Lipótvárosban napról-napra emelkedik s mivel a vállalat telke nagyobb, mint a mennyire — legalább ma — szüksége van, a malmot ne a telek közepére, hanem egyik felére, de itt se a telek közepére építsék és az épületet úgy építsék, hogy azt, ha a telepet esetleg más olcsóbb telekre lenne célszerű áthelyezni, könnyen át lehessen alakítani lakóházzá ;

3. mivel Hild József építész nyilvános pályázaton részt nem vesz, pedig ügyességének számos bizonyítékát adta és e mellett olcsón is épít, a pályázat mellőzésével bízzák meg őt az építéssel ;

4. az építést végezzék házilag és az építész csak a kőmíves munkát végeztesse ; az anyagokra írjanak ki pályázatot és a legjobb, de e mellett aránylag legolcsóbb anyagot ajánló szállítót bízzák meg a szállítással ; ugyanígy tegyenek az iparos munkákkal is ;

5. meg kell állapítani, hogy hány lóerejű gőzgép szükséges, evégből forduljon Killias igazgató a mainzi, stettini és lipcei hengermalmokhoz levélileg. A gőzgépet azután idejében rendeljék meg a legjobb árút szállító gyárosnál, de előbb el kell döntení azt is, hogy a gőzgép nagy- avagy csekélynyomású legyen-e. A csekélynyomású gőzgépet ajánlja, mert a mérsékelt haszonnal dolgozó ipartelepek ezt szokták használni.

A fűtőanyag egyike a legfontosabbaknak, éppen azért felkéri a választmány minden tagját, hogy e tekintetben igyekezzenek valamennyien minél több szakvéleményt beszerezni, hogy minden körülmény alapos megfontolása után ez ügyben kellően döntení lehessen ;

6. a 10%-ot be nem fizetett részvényeseket fel kell szólítani ;

7. Kappel Frigvest felkéri a pénztár további kezelésére.

¹⁾ Valószínűleg azért, mert ő, aki nagy részvényes volt, nem szavazott magára.

A javaslatokat egyhangulag elfogadták.

A választmány Széchenynek lankadhatatlan buzgóságaért és fáradhatatlan tevékenységeért legforróbb és leghálásabb köszönetét nyilvánítja és kéri, hogy a vállalatot tettel és tanácssal ezentúl is támogassa.

1839. X. 29.—1840. I. 21-éig tartott 6 választmányi ülésen Széchenyi nem volt jelen és tevékenysége sem kerül szóba.

1840. II. 22-i választmányi ülésen Killias igazgató jelenti, hogy a gőzgépet illetőleg beérkezett összes szakvélemények szerint a csekélynyomású gőzgép látszik megfelelőnek; a beérkezett írásbeli véleményeket elküldte Széchenynek és e tárgyban vele levelezett. Széchenyi azt ajánlja, hogy mivel csak a legjobb gőzgépet és a legjobban szállító gyároknál kell megrendelni, azért rendeljék meg Watt és Boulton angol czégnél, a kitől a Dunagőzhajózási Társaság összes gőzgépei valók, a melyekkel teljesen meg vannak elégedve.

Egyhangulag és köszönettel elfogadják.

1840. II. 25-i választmányi ülés a megrendelő levelet Watt és Boulton részére aláírja és további intézkedés végett Széchenynek küldi.

1840. III. 4-i választmányi ülésen Killias igazgató helyettese Valero előadja, hogy — bár Széchenynek a gőzgép megrendelésére a Watt és Boulton czégnél felhatalmazást adtak, de azért mégis lehetséges, hogy Széchenyi máshonnan kedvezőbb ajánlatot kap, a levelezés pedig az ügyet csak hátráltatja — czélszerű lenne, ha Széchenynek olyan általános meghatalmazást adnának, a mely szerint Széchenyi Killias igazgatóval egyetértve a gőzgépet bárkinél megrendelheti. — A javaslatot elfogadják, a levelet kiállítják és valamennyien aláírják.

1840. III. 21-i választmányi ülésen bemutatják Killias igazgató 1840. III. 9-én és Széchenyi 1840. III. 11-én kelt leveleit. Killias azt írja, hogy sajnálja, de csupán Széchenyivel közölt és mással nem közölhető okból nem jöhet haza. Széchenyi pedig azt írja, hogy Killiasnak alapos oka van az elmaradásra.

1840. IV. 8-i választmányi ülésen felolvassák Széchenyi és Killias igazgatók írásbeli jelentését a gőzgép megrendeléséről a Fletscher és Puntschon bécsiczégnél, a melyhez ideiglenes szerződést is melékeltek; kifejtik, hogy miért rendelték Bécsben, miért csekélynyomású és 30 lóerejű gőzgépet és miért pótkazánt; a jelentés egyébként minden részletére az ügynek kiterjeszkedik.

A választmány a buzgalomért köszönetet szavaz.

1840. V. 3-i ülésen bemutatják Széchenynek egy levelét, a melyben a Fletscher és Pouchon czég részéről tett műszaki kérdéseket közli.

Elhatározzák, hogy Széchenyt felkéri a nádornál való közbenjárásra a csatorna-építéshez szükséges vízjogi engedély elnyerése végett.

1840. V. 30-i választmányi ülésen Széchenyiről szó nem esik.

1840. VI. 7-i választmányi ülésen elnököl és javaslatot tesz :

1. czélszerű lenne a végből, hogy a Duna a telepet el ne öntesse, ha a gőzgépet az 1838-i árvíz színe fölött helyezni el ;

2. czélszerű lenne, ha az üzem kellő biztosítása végett pótkazánt rendeléne meg még idejében ;

3. mivel a szén ára folyton emelkedik, czélszerű lenne szerződés útján a vállalatot ez irányban is biztosítani ;

4. mivel a hengermalom üzeménél naponkint igen sok meleg víz elhasználatlanul folyik el és mivel e célra még beépítetlen telek elég van, czélszerű lenne a meleg vízzel téli uszodát készíteni.

1840. VI. 18-i választmányi ülésen elnököl.

1840. VII. 15-i választmányi ülésen nincs jelen.

1840. IX. 19-i választmányi ülésen elnököl és felkérlik, hogy, ha néhány nap múlva Bécsbe megy, értekezzék a Fletscher és Punschon czéggel és Killias igazgatóval a felől, vajjon szükséges-e már most pótkazánt megrendelni.

1840. X. 26-i választmányi ülésen elnököl és bécsi megbízatásáról jelentést tesz.

1840. XI. 6-i választmányi ülésen elnököl és jelenti, hogy a hatóságnál a levezetőcsatorna miatt újabb kérvényt adott be.

Fehr műszaki vezető jelenti, hogy a m. kir. udvari kamarához a kazánra kivetett vám elengedése iránt benyújtott kérvényt Széchenyi fogalmazta és sajátkezűleg adta át.

1840. XI. 27-i választmányi ülésen elnököl és felkérlik, hogy a levezetőcsatorna engedélyezése végett járjon el ismét.

1841. I. 2-i választmányi ülésen javasolja, hogy, mivel az az idő, a mikor a búzavásárlás módját el kell dönteni, mindinkább közeleg, — értesíteni kell Killiast, a ki most Bergamoban tartózkodik, hogy még e hóban hazatérjen, mert eddig őt tekintik igazgatónak ; fel kell továbbá komolyan kérni Holzhammer J. A.-t Bozenben hogy hárítsa el az akadályokat Killias visszatérte elől, annál is inkább, mert a Hengermalom fennállása óta valóságos igazgató nélkül volt ; most olyan fontos ügyről van szó, a mely a Hengermalomra nézve létkérdés és a melynek eldöntését a választmány mindaddig tanácsosnak sem tartja, a míg a Holzhammer czég a választmányban az alapszabályoknak minden tekintetben megfelelően képviselve nincs, részben azért, hogy a czég kötelezettségeinek a többi részvényessel szemben megfeleljen, részben hogy a választmány magát a Holzhammer czég szemrehányásaitól megkímélje.

Megjegyzí, hogy a vállalat érdekében egyszer és mindenkorra szükséges, mikép a választmány előtt tárgyalt, különösen kényesebb természetű ügyek nyilvánosságra ne kerüljenek.

1841. II. 27-i választmányi ülésen jelen van és a levezetőcsatorna ügyében újabb kérvény átnyújtására kéri fel.

1841. III. 16-i választmányi ülésen jelen van és javasolja,

hogy a magánosan álló irodaépületben a készpénz és a fontosabb okiratok megőrzése végett tűz és betörés ellen biztos helyről kellene gondoskodni;

célszerű lenne továbbá a váltótörvényszéknél újonnan ki-nevezett jegyzők közül egy fiatal, de kellően képzett egyént jogi tanácsadónak felkérni, a kitől az igazgatóság a cégbejegyzés, az alapszabályok szükséges megváltoztatása, a könyvek beosztása és más egyéb felől tanácsot kérhetne.

A választmány felkéri, hogy ezen ügyekkel behatóbban is foglalkozzék.

1841. IV. 22-i választmányi ülésen előadja, hogy az alapszabályok értelmében ez év tavaszán közgyűlést kellene tartani és azt javasolja, hogy ez június közepén tartassék és ugyanekkor a telep alapkövét is ünnepélyesen le kellene tenni, a mihez a cég Putzer urat is hívja meg.

1841. V. 11-i választmányi ülésen jelen volt.

1841. V. 24.—1841. VI. 22-éig tartott 3 választmányi ülésen nem volt jelen.

1841. VII. 2-i választmányi ülésen jelen volt.

1841. VII. 7-i választmányi ülésen nem volt jelen.

1841. VII. 23-i választmányi ülésen nem volt jelen, de ekkor jelenti Fehr műszaki igazgató, hogy a gőzgép végre megérkezett, a mi csak úgy volt lehetséges a vállalat szűkös pénzvviszonyai mellett, hogy Széchenyi a szállító Fletscher és Punchon cégnek Bécsben a sajátjából 6000 frt. készpénzt kifizetett és a f. hó végén esedékes 5500 frt.-ért jótállást vállalt.

1841. VIII. 1.—1841. VIII. 31-éig tartott választmányi üléseken, 3-on, nem volt jelen.

1841. IX. 16-i választmányi ülésen sajnálatát fejezi ki Killias távozása felett, a kinek tudására és tapasztalataira most, az üzleti tevékenység megkezdésekor, éppen a legnagyobb szükség lenne, kéri ezért őt, hogy legalább a novemberben tartandó közgyűlésig tartsa meg hivatalát.

Javasolja, hogy üzem és a liszteladás megkezdését a hírlapokban közlétegyék.

1841. IX. 22-i választmányi ülésen javasolja, hogy a költségvetést az építés és a berendezés valóságos költségeivel hasonlítsák össze.

Javasolja, hogy a jó eredmény elérése végett célszerű lenne egy harmadik osztályozó hengert felállítani, a mely — kevésbe kerülván — nem igen növelné az összes berendezés költségét.

Jelenti, hogy az ülésen jelenlévő Reichenbach báró (Bécs) azt hiszi, hogy a gép- és az öntő-műhely nem fognak a remélt haszonnal dolgozni és az ilyen vállalkozás igen messzemenő.

1841. X. 5.—1842. X. 28-áig tartott 7 választmányi ülésen nem volt jelen.

1841. XI. 2.—1841. I. 8-áig tartott 5 választmányi ülésen jelen volt.

1842. I. 4.—I. 8-áig tartott négynapos *közgyűlésen* jelen volt, azon elnökölt és ezen tartotta az A) alatt mellékelt hosszú beszédet, a melyet Széchenyi és Trefort Ágoston sajátkezűleg írtak alá.

I. 4-én tartja a beszédet.

Marczibány indítványára a közgyűlés a vállalat alapítása és létesítése körül kifejtett buzgó és sokoldalú fáradozásáért köszönetet szavaz Széchenynek egyhangulag.

Javasolja, hogy a vállalat forgalmi tőkéjének kicsinségét enyhítendő, az alapszabályok 6. §-a értelmében 1841. december 31-ével minden részvényesnek járó és összesen 14,000 frt-ot tévő kamat (6%), a mely az utolsó részletfizetésből vonatott le, a részvényeseknek pro rata és 6% kamatfizetés mellett javukra irassék.

I. 5-én javasolja, hogy a társaság szerződése és czége az új magyar váltótörvénynek megfelelően az itteni váltótörvényszéknél bejegyeztessék.

Jelenti, hogy Valero lemondott a választmányi tagságról.

I. 7-én sajnálatát fejezi ki, hogy oly kevesen jelentek meg és óvást emel, hogy ebből a társaságra semmi baj ne háramoljék; a részvényesek elmaradását annál inkább csudálja, mert a meghívót a lapok is közölték s ezenkívül minden részvényes külön még két meghívót kapott.

Rath részvényes által felvetett kérdéssel kapcsolatban kérdi a közgyűlést, vajjon mi történnék akkor, ha a társaság egy új henger-malom felállítását határozná el, a melyhez a Holzhammer cég hozzájárulni nem akarna, a mire különben a céget a társasági szerződés értelmében kényszeríteni sem lehetne.

I. 8-án előadja, hogy nagyon kívánatos lenne, ha a malom belső berendezése miatt felállított műhelyek megmaradnának és azokhoz még öntőműhelyt is csatolnának, hogy így az összes előfordulható javítási munkákat a lehető leggyorsabban, legszabatosabban és a legjobban maga a vállalat végezhesse; a mennyiben pedig a malom a műhelyeket egész éven át foglalkoztatni nem bírná, úgy idegenektől is lehetne munkát vállalni, a mihez az engedély már megszereztetett.

A közgyűlés azon küldöttségbe választja, a mely a nádort az alapkö ünnepélyes letételére hívja meg.

Végezetül Putzernak forró köszönetet mond, hogy télvíz idején a társaság érdekében oly nagy utat tett s a közgyűlésen részt vett. A közgyűlést bezárja.

1842. I. 22-i választmányi ülésen jelen van és jelenti, hogy Meskó grófnő betáblázás ellen évi 6% kamatra 26,000 frt.-ot kölcsönöz olyképpen, hogy a társaság 3 vagy 6 óra felmondhatja. Az összeg néhány nap múlva átvehető.

1842. II. 11-i választmányi ülésen jelen van és felkérlik, mikép a végből, hogy a befolyó pénz kamatozás nélkül ne maradjon, eszközöljön ki Sina G. Simonnál 30,000 frt. hitelt és azt, hogy Sina a vállalatnak folyószámlát nyisson.

Az ideiglenesen elutazó Csapó Dániel helyett a részvények aláírására kéretik fel.

1842. II. 28-i választmányi ülésen bemutatja Valero J. A.-nak az idevaló városi tanács közbejöttével tett írásbeli tiltakozását az alapszabályok megváltoztatása ellen és jelenti, hogy ezen irat felől jogász szakértőkkel értekezett, a kiknek az a véleményük, hogy erre az iratra felelni sem kell.

Bemutatja a Szegedi Hengermalom Társaság levelét, a melyben e társaság kérdi, hogy a pesti társaság hajlandó lenne-e egy Szegeden alapítandó hengermalom-vállalatot támogatni és miként óhajt ez irányban a szegedi társasággal tárgyalni.

Megbízák, hogy Sina G. Simonnal a Hengermalom által nyújtható biztosíték felől értekezzék.

1842. III. 8-i és III. 25-i választmányi üléseken jelen volt.

1842. IV. 8-i választmányi ülésen jelen van és megbízák, hogy Fehr igazgatóval együtt vizsgálja át az öntőműhely építésére vonatkozó építő- és ácsmesteri költségvetést és legjobb belátásuk szerint rendeljék el az építést.

Megemlíti, hogy a megérkezett új kazán fala igen vékony és félfő, hogy nem lesz tartós, éppen ezért a társaság érdekében célszerű lenne még idejében Angliából, Aachenből vagy Zürichből jó vasbádogból való kazánt rendelni.

1842. V. 8-i választmányi ülésen jelen van és megbízák, hogy a cég nevében Fehr igazgató cégjegyzési jogosultságát a váltótörvényszéknél bejegyeztesse.

Megbízák, hogy Halbauer helyett a könyveket és a pénztárt május hóban felülvizsgálja.

1842. VI. 14-i választmányi ülésen jelen van és jelenti, hogy a társaság érdekében sikerült oly kölcsönt szereznie, a melyet egykönnyen fel nem mondanak és pedig a nádortól 40,000 frt-ot. Ebből kiegyenlítette Meskó grófnő 26.000 frt-os kölcsönét és az általa a vállalat helyett fizetett 10.000 frt-ot, míg a 40.000 frt-ból maradt 4.000 frt-ot a fenség számlája javára befizette. A 26.000 frt töröltetett, a 40.000 frt pedig betábláztatott. Fáradozásaiért köszönetet mondanak neki.

Átadja Simon Flórisnak Hegedüs Zsigmond nevében részvényeinek késedelmes kifizetése miatt írt magyar levelét.

1842. VII. 5-i választmányi ülésen nincs jelen.

1842. VIII. 13-i választmányi ülésen jelen van és jelenti, hogy Meskó grófnő 26.000 frt-os kölcsöne töröltethető és a nádor 40.000 frt-os kölcsöne, a melyből a még hátralékos 4.000 frt lefizetését teljesíteni fogja, — betáblázható.

1842. IX. 14.—1842. XII. 15-éig tartott 5 választmányi ülésen jelen van.

1843. II. 15-i választmányi ülésen jelen van és a választmány felügyeletének gyakorlására kéri fel február hóra.

1843. III. 5-i választmányi ülésen jelen van.

1843. IV. 21-i választmányi ülésen jelen van és feltárja a választmány előtt, hogy mily sürgősen szükséges lenne az alaptőke felemelése, hogy ne kelljen oly nagy kamatot fizetni a hitelért, amelynek váratlan beszüntetése válságos időkben a vállalatra igen veszélyessé válhatnék.

1843. V. 12-i választmányi ülésen jelen van.

1843. VI. 18-i választmányi ülésen jelen van.

1843. VI. 19-i *közgyűlésen* elnököl és javasolja az alaptőke felemelését körülbelül 60.000 frt-tal.

1843. VI. 20-i választmányi ülésen jelen van és megbizatik, hogy a pozsonyi és soproni takarékpénztáraknál tudakozódjék, vajjon nem adnának-e kölcsön évi 6%-os kamatra.

1843. VI. 23-i választmányi ülésen jelen van.

1843. VII. 12.—1843. IX. 26-áig tartott 4 választmányi ülésen nincs jelen.

1843. X. 13-i választmányi ülésen jelen van.

1843. XI. 24. és XII. 20-i választmányi üléseken nincs jelen.

1844. I. 23.—1844. III. 5-éig tartott 3 választmányi ülésen nincs jelen.

1844. IV. 20-i választmányi ülésen nincs jelen, de elhatározzák, hogy felkérlik, mikép a pozsonyi takarékpénztárnál igyekezzék 20.000 frt-os kölcsönt szerezni.

1844. VI. 1-i választmányi ülésen jelen van.

1844. VII. 7-i *közgyűlésen* elnököl és azt rövid beszéddel nyitja meg.

1844. VII. 7.—1844. X. 12-éig tartott 3 választmányi ülésen nincs jelen.

1844. XI. 6-i választmányi ülésen jelen van és a könyvek felülvizsgálását elvállalja.

1845. I. 9-i választmányi ülésen jelen van, a mely köszönetet mond neki azért, hogy a vállalatot 50.000 frt bank hitellel támogatta, a melyet saját házaira tábláztatott be.

Emlékezteti a választmányi ülésen, hogy már az 1843-i közgyűlés kifejezte azon óhaját, mikép a javító- és öntőműhelyek egy másik részvénytársaságra ruháztassanak át. Azt hiszi, hogy az ipari fellendülés mostani idején, ezen ügyet halogatni nem szabad, hanem körlevél útján fel kellene hívni a részvényeseket, vajjon ezen át ruházásba belegyeznek-e és mily mértékben hajlandók az új gépgyár részvénytársasághoz járulni.

A körlevél szerkesztésére őt kéri fel.

1845. I. 18-i választmányi ülésen jelen van és ismételten ki-

fejtí, hogy az I. 9-i ülésen kifejtett okok miatt most van a legkedvezőbb alkalom, hogy azt az új részvénytársaságot megallapítsák, amely a malom javító- és öntőműhelyeit megvegye és azokat Magyarország fellendülő iparának megfelelő mérvben bővítsé. A körlevelet tárgyalják és szétküldését elhatározták.

1845. II. 19.—V. 7-éig tartott 3 választmányi ülésen jelen van.

1845. V. 31-i választmányi ülésen jelen van és a választmány azon óhajára, hogy a közgyűlés júniusban tartassék és ő még e közgyűlés előtt ennek tárgyairól a június 20-án Bécsbe érkező Putzerrel értekezék, kijelenji, hogy el kell utaznia és július előtt Pesten nem lehet. — A közgyűlést júliusra halasztják.

Az igazgató azon ajánlatára, hogy a kőszénbánya-tulajdonosok ajánlattételre felhivassanak, megjegyzi, mikép a verseny illetén felidézése a jelen esetben többet árthat, mint a mennyit használhatna, mert a versenyzőknek aligha van olyan elegendő sznet szolgáltató bányájuk, és olyan, a nekünk való szállítást annyira megkönnyítő és jelentékeny szállítási szerződésük, mint mostani szállítónknak, Brunnernek, a gőzhajózási társasággal. Valószínű tehát, hogy többet követelnének és így Brunner is többet fog követelni, míg a verseny elkerülése esetén Brunner a régi marad.

1845. VII. 25-i közgyűlésen egyhangulag elnökké választják. A tiszta nyereség felosztását illetőleg megjegyzi, hogy, bár a vállalatra nézve jobb lenne és jövődő virulásának is jobban használna, ha a tiszta nyereség szét nem osztatnék, hanem a forgótőke erősítésére fordítatnék és így a vállalat a kamatfizetés terhétől megmenekülne s nagyobb haszonnal dolgozván, terjeszkedhetnék; mivel azonban a vállalat a kedvezőtlen viszonyok miatt mindeddig megnyugtató eredményt a részvényeseknek felmutatni még nem birt s mivel e miatt nemcsak a részvényesek bizalmát, hanem a nagyközönségét is a hitelre nézve elvesztette, éppen azért legcélszerűbbnek tartja a vállalat érdekében, ha a kimutatott tiszta nyereség egy részés a részvényesek közt szétosztják, másik részét pedig a forgótőke erősítésére fordítják.

A javító- és öntőműhelyeket megvásárló részvénytársaság alapításában részvételt ajánlja a közgyűlésnek.

Felhívja a közgyűlés figyelmét arra, hogy míg a vállalatához hasonló malmokat létesítenek, addig az ily telepet igazgatni képes egyének száma nem igen nagy és nem is növekszik, a társaságnak azonban Fehr igazgatóban olyan embere van, a kiben a legszélesebb körű műszaki ismeretek és tapasztalatok szilárd jellemmel párosulnak és oly üzleti tevékenységgel is, a mely őt a legkiválóbb üzletemberek közé sorozza és a mi a vezetése alatt álló vállalat jövődő virulásának legjobb biztosítéka. E férfiúnak megtartása tehát a vállalatnak nagyon is érdekében áll és erről annál is inkább gondoskodni kell, mert ő tudja, hogy az igazgató több oldalról igen előnyös ajánlatokat kapott. Minthogy tehát a társaság telepének a fennforgott

kedvezőtlen viszonyok mellett is bekövetkezett fejlődését tagadni nem lehet és minthogy a felmutatható kedvező eredmény leginkább az igazgató körültekintésének, lankadatlan tevékenységének, kitartó buzgalmának és erélyének köszönhető, méltányosnak tartja, hogy a társaság az igazgató javadalmazását olykép javítsa, hogy ő jövője tekintetében nyugodt lehessen, illetőleg hogy ez által véglegesen a vállalatához kapcsolódassék. Felhívja ezért a közgyűlést, hogy e tárgyban határozzon és állapítsa meg a módját és a mérvét az igazgatói javadalmazás emelésének. Erre nézve szintén javaslatot tesz és azt elfogadják.

A választmányból alapszabályszerűleg kilép, de újból megválasztják.

1845. VIII. 12-i ülésen jelen van és megbizatik, hogy egy határozatot a Holzhammer czéggel közöljön.

1845. VIII. 14-i választmányi ülésen nincs jelen.

1845. IX. 15-i választmányi ülésen jelen van.

1845. X. 21-i választmányi ülésen nincs jelen.

1845. XI. 28-i választmányi ülésen jelen van.

1845. XII. 23-i választmányi ülésen jelen van és jelenti, hogy Valero már többször felkereste a társasággal évek óta folyó ügyében és azt az ajánlatot tette, hogy az ő tíz részvényét a társaság al pari vegye át. Széchenyi elmondja, hogy a pört az első bíróságnál a társaság elvesztette, a másodbíróságnál megnyerte és most a legfelső bíróság előtt van. Nem kétli, hogy a pört végleg meg fogja nyerni a társaság, de a győzelem mégsem egész biztos, éppen azért a barátságos kiegyezés nem lenne helytelen, mert vállalatunk mostani kitűnő kilátásai mellett kedvezőbben hatna a közönségre, ha kiegyeznénk, mintha Valero részvényét a folyó kamatok kifizetése mellett al pari átvenni kénytelenek lennénk. Természetesen feltételül ki kell kötni, hogy Valero az összes kamatokról egészen a mai napig lemondjon.

1846. I. 11.—IV. 18-ig tartott három választmányi ülésen jelen van.

1846. VII. 5-i közgyűlésen elnököl s határozatot kér a felől, hogy a kimutatott tiszta nyereségből mennyit kell kifizetni osztalékul, hány százalékot kell a malom megnagyobbítására, az épületek és a gépek kopására leírni.

Ezen közgyűlés jegyzőkönyve czímezi először »kegyelmes« úrnak.

1846. VII. 10-i választmányi ülésen jelen van.

1846. VIII. 11-i és IX. 1-i választmányi üléseken nincs jelen.

1846. XI. 11-i választmányi ülésen jelen van.

1846. XII. 19-i választmányi ülésen jelen van és előadja, hogy elintéztést nyert a választmánynak azon kérvénye, a melyben a nádort kérte, hogy az öntőműhellyel szemben gépműhely építésére öt házhely kiszakíttassék, — a mennyiben a szépészeti bizottság

az öt házhelyet felbecsülte és négyszögölenként 15 frt-ért p. p.-ben átengedni hajlandó. Mivel ez az ár egy újonnan alapítandó telep részére igen nagy, Széchenyi bemutat egy kérvényt, a melyben a választmány az árnak a leszállítását 8 frt-ra kéré.

1847. I. 7-i választmányi ülésen jelen van és kérdi, hogy József nádor gyászos elhunytja után mi történjék a gépgyártársaság részére szerzendő háztelkekkel.

A választmány megbízza, hogy közelgő bécsi utazásakor ez ügyről ne feledkezzék meg és igyekezzék István főhercezet megnyerni.

1847. II. 8.—III. 7-éig tartott négy választmányi ülésen nincs jelen.

1847. IV. 9-i választmányi ülésen jelen van és köszönetet szavaznak neki azért, hogy a malomnak évi 5% kamatra 20.000 frt-ot kölcsönzött és így a drága hitel elkerülését lehetővé tette.

1847. VI. 4-én tartott választmányi ülésen jelen van és megemlíti, hogy a mostani szomorú időben a malomnak a múlt évit is meghaladó nyereségét nyilvánosságra hozni nem lenne jó, mert ez a vállalat irigyei és ellenségeinek alkalmat adna arra, hogy a közönséget ellene ingerelje. Ezért azt javasolja, hogy a közgyűlést bizonytalan időre halasztzák a részvényesei et ellen e értesítsék, hogy a malom pénztáránál 12% osztalék rendelkezésükre áll.

Az igaz ató jelenti, hogy mivel a nagy szükség miatt zavaragsóktól lehetett tartani, Széchenyi közbenjárására egy tizedest és 6 embert kértek őrségül a malomba a helyőrség parancsnokától, a ki egyúttal megígérte, hogy a mennyiben szükséges lenne, a közeli laktanyából több embert is rendelkezésre bocsát.

1874. VIII. 21-i és IX. 29-i választmányi üléseken jelen volt.

1847. XI. 1.—1848. V. 2-áig tartott hat választmányi ülésen nem volt jelen.

1848. VII. 7-i ülésen jelen volt.

1848. VII. 9-i közgyűlésen Széchenyi, a minister, elnököl utoljára.

1848. VII. 27-i választmányi ülésen jelen van és kifejti, hogy mily nehéz a mostani pénzhiány és a hitelnek mindinkább terjedő apadása mellett az iparvállalatok helyzete általában, a mit a cukorfinomítóról és hengertermelésről is el lehet mondani; ezért a cukorfinomító legutóbbi választmányi ülése elhatározta, hogy a hengertermelés választmányához kérdést intéz, vajjon nem lenne-e hajlandó kölcsönösen kezességet vállalni 25.000 frt. p. p. erejéig. Ez az utolsó választmányi ülés, a melyen Széchenyi részt vett s a melyen tevékenységét illetőleg a jegyzőkönyvben róla szó esik.

1848. XII. 17-i és 1849. III. 11-i közgyűléseken Tasner Antal képviseli.

1849. VI. 29-i közgyűlésen képviselője nincs.

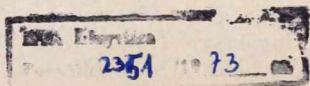
1850. VI. 30-i közgyűlésen Tasner Antal képviseli.

Többé képviselője nincs a közgyűléseken.

Megjegyzés. A fent leírtak az illető közgyűlések és választmányi ülések német nyelvű jegyzőkönyveiből kivonatosan, főleg, helyesebben : kizárólag Széchenyi István gróf tevékenységét jellemzőleg vannak átültetve magyarra. Az átültetés csakis azon esetekben követi szóról-szóra, illetőleg teljesen a német szöveget, a midőn Széchenyi mint előadó maga beszél, a midőn tehát a szöveg Széchenyi gondolkozására jellemző. A többi rész csak rövid kivonat az eredetiből.

1838. XII. 26-ától 1848. VII. 27-éig minden választmányi ülésen fel van jegyezve és kiemelve, hogy Széchenyi jelen volt-e, vagy nem, beszélt-e, vagy kapott-e valami megbízást, avagy végül valamely tettéről történik-e jelentés az illető ülésen.

1838. XII. 26-ától 1850. VI. 30-áig fel van sorolva minden közgyűlés és előadva itt is minden, a mi a választmányi üléseknél előadatott.

Ötödik kötet. 1877.

I. A XV. századi tárnoki jog. Tanulmány a hazai jogtörténet köréből. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 60 fill. — II. Fényes Elek emlékezete. *Keleti Károly* r. tagtól. 40 fill. — III. A társadalom keletkezéséről. *Beöthy Leó* 1. tagtól. 1 kor. 20 fill. — IV. A »Servitus fumi immitendi« hazai jogunk rendszerében. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 fill. — V. Magyarország népességének szaporodása és fogyása országrészek és nemzetiségek szerint. *Keleti Károly* r. tagtól. 40 fill. — VI. Két legujabb törvényhozási mű a polgári perjog köréből. (Anémet perrend és az osztrák perrendtartási javaslat.) *Zlinszky Imre* 1. tagtól. 80 fill. — VII. Emlékbeszéd alsóviszti Fogarasi János r. tag fölött. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 80 fill. — VIII. Öt év Magyarország bűnvádi statisztikájából. *Konek Sándor* r. tagtól. 80 fill. — IX. Magyar hölgyek leveleiről. *Deák Farkas* 1. tagtól. 40 fill.

Hatodik kötet. 1880.

I. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népesedései mozgalmai *Dr. Konek Sándor* r. tagtól. 60 fill. — II. Nagy férfiak szerepe a történelemben. *Zsülinzky Mihály* 1. tagtól. 40 fill. — III. Kazinczy Gábor irodalmi hatásáról. Irodalomtörténeti tanulmány. *Jakab Elek* 1. tagtól. 60 fill. — IV. Emlékbeszéd Urházy György felett. *Szilágyi Sándor* r. tagtól. 20 fill. — V. Palaczký Ferenc emlékezete. *Zsülinzky Mihály* lev. tagtól. 40 fill. — VI. A nemzetgazdaságtan és módszere s a társadalmi tudományok terén való kutatás nehézségei. *Dr. Weisz Bélától.* 20 fill. — VII. A magyar jogi műnyelv kérdéséhez. Jogi irodalmi és nyelvészeti tanulmány, tekintettel jogi műnyelvünk jelenére, múltjára, múltára és gyökere javítására. *Irta Bakos Gábor.* 40 fill. — VIII. A fémvaluta kérdése a tudomány jelen állása szerint. Első rész. *Kautz Gyula* r. tagtól. 40 fill. — IX. A magyar és osztrák államháztartás 1868—1877-ig. *Irta Láng Lajos.* 60 fill. — X. Gróf Teleki Domonkos emlékezete. *Irta Deák Farkas.* 40 fill. — XI. Emlékezés Zlinszky Imre 1. tagra. *Tóth Lőrincz* r. tagtól 40 fill. — XII. A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonnyítás a középkori magyar perjogban. Székfoglaló értekezés *Hajnik Imre* r. tagtól. 80 fill.

Hetedik kötet. 1882.

I. A nemzetközi jog elmélete Kant philosophiája szerint. *Dr. Medveczky Frigyes*től. 40 fill. — II. A nemzetiségi viszonyok Magyarországnban az 1880. évi népszámlálás alapján. *Keleti Károly* r. tagtól. 80 fill. — III. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népmozgalma 1877—1879. *Konek Sándor* r. tagtól. 1 kor. 40 fill. — IV. A magyar felsőház reformja. *Irta Tóth Lőrincz* r. tag. 1 kor. 20 fill. — V. B. Főtűvös József »A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra« című munkájáról. *Trefort Ágoston* t. tagtól. 20 fill. — VI. A ministeri felelősség eredete az európai alkotmánytörténelemben. *Schvarcz Gyula* 1. tagtól. 40 fill. — VII. A vasuti ügy s a posta- és távirai ügy közti összeköttetés Magyarországnban a közlekedési és névszerint a vasuti jog szempontjából. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 fill. — VIII. Sallustius államformái és a görögök politikai irodalma. *Schvarcz Gyula* 1. tagtól. 40 fill. — IX. A Demokrácia eszméje és szervezete. *Dr. Kunecz Ignác*z pozsonyi kir. akad. jogtanártól. 80 fill. — X. Szilágyi Márton tanítása az eljegyzésről 1690-ben. *Kovács Gyula* lev. tagtól. 80 fill.

Nyolczadik kötet. 1885.

I. Montesquieu elmélete. *Schvarcz Gyula* lev. tagtól. 60 fill. — II. Fegyhazi tanulmányok. I. Illavai fegyház. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — III. A szerzői jogról szóló törvény. (XVI. t. cz.) *Apáthy István* r. tagtól. 40 fill. — IV. További adalék a görögök politikai irodalmának kritikai történetéhez. *Schvarcz Gyula* 1. tagtól. 80 fill. — V. Okirati bizonyítás a középkori magyar perjogban. *Hajnik Imre* 1. tagtól. 40 fill. — VI. Melyik görög állam közelítette meg a képviselői rendszer alap gondolatát. *Schvarcz Gyula* lev. tagtól. 20 fill. — VII. A népoktatás hazánkban 1869—1884. *Láng Lajos* 1. tagtól. 80 fill. — VIII. Emlékezések a nemzetközi börtönügyi congressusra Rómában 1885. (nov. 16—24.) *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — IX. Gondolatszabadság és ódon tömeguralom. *Schvarcz Gyula* 1. tagtól. 1 kor. — X. A két utóbbi évtized államformatani irodalmának kritikai méltatásához. *Schvarcz Gyula* 1. tagtól. 1 kor.

Kilenczedik kötet. 1887.

I. Az európai monarchiák rendszeres törvényeiről, tekintettel ezek alkotmánytörténelmi előzményeire. *Schvarcz Gyula* 1. tagtól. 1 kor. — II. Az athenei

állam és társadalom jelentősége az emberi haladásra nézve Klestenestől Ephialtesig. (507—461—2-ig Kr. e.) *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — III. A közép-oktatás hazánkban (1867—1886) *Láng Lajos* l. tagtól. 80 fill. — IV. Lucius Cornelius Sulla a római alkotmány jog történelmében. Székfoglaló értekezés. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — V. Dante mint politikai író. *Dománovszky Endre* l. tagtól. 20 fill. — VI. Fegyházi tanulmányok. A rabmunka. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — VII. A jog- és állambölcsészet feladatai. Székfoglaló. *Dr. Pulszky Agost* l. tagtól. 40 fill. — VIII. Egyéni szabadság és parlamentarizmus Angliában. *Concha Győző* l. tagtól. Székfoglaló értekezés. 40 fill. — IX. Magyarország népmozgalma 1880—1885. *Láng Lajos* l. tagtól. 60 fill. — X. Tudomány és társadalom. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor.

Tizedik kötet. 1888.

I. Adalékok a római alkotmány-politikához és államjoghoz. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 80 fill. — II. Adalékok a magyar állampolgári társadalom egységes természetének elméletéhez. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — III. Demologiai tanulmányok. *Kőrösi József* l. tagtól. 80 fill. — IV. A visszaesés okairól s övszereiről. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — V. A király tanácsainak felelőssége Aragoniában és Magyarországon III. András óta. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — VI. Sextus Caecilius Africanus jogtudós. *Vécsey Tamás* r. tagtól. 1 kor. 20 fill. — VII. Báró Wüllerstorff és a szabadkereskedés meghonosítása az osztrák-magyar monarchiában. *Matlekovits Sándor* l. tagtól. 1 kor. — VIII. Az 1839/40-diki országgyűlés viszhangja az irodalomban. *Ballagi Géza* l. tagtól. 1 kor. 80 fill. — IX. Taras, Syrakusa, Akragas és egyéb görög államok demokrátiája. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — X. A specificatio. *Hoffmann Pál* l. tagtól. 80 fill.

Tizenegyedik kötet. 1890.

I. Justinianus »Omne reipublicae« kezdetű rendelete a jogi oktatás tárgyában. *Vécsey Tamás* r. tagtól. 1 kor. 20 fill. — II. A tudományos és irodalmi kitünőségek jogzsimja a felsőházi tagságra. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. 40 fill. — III. Az athenai alkotmánytörténelem korszakai azon csak imént fölfedezett görög munkában, melyet némelyek Aristotelesnek tulajdonítanak. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. 20 fill. — IV. A rövid tartamu szabadságvesztés-büntetések s a föltételek elítélés. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 80 fill. — V. További tanulmány a legújabb fölfedezett *Ἀθηναίων πολιτεία* fölött. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. 40 fill. — VI. A birtoki jogtan kétségei. *Hoffmann Pál* r. tagtól. Székfoglaló értekezés. 30 fill. — VII. Az adóeszmény. Tudományos és gyakorlati szempontból. *Hegedűs Sándor* r. tagtól. Székfoglaló értekezés. 60 fill. — VIII. Magyar tengerjog. *Nagy Ferencz* l. tagtól. Székfoglaló értekezés. 90 fill. — IX. Az otthon védelme a magyar büntető jogban. *Fayer László* l. tagtól. Székfoglaló értekezés. 60 fill. — X. A jegybankok nemeseszk-politikája. *Földes Béla* l. tagtól. 80 fill. — XI. Korunk uralkodó eszméi. Székfoglaló értekezés. *Asbóth János* l. tagtól. Ára 50 fill. — XII. Állami önkormányzat. Székfoglaló értekezés. *Kuncz Ignác* l. tagtól. 1 kor. 20 fill.

Tizenkettedik kötet. 1897.

I. Carlyle Tamás társadalom-politikai rendszere. Székfoglaló értekezés *Gaál Jenő* l. tagtól. 1 kor. 50 fill. — II. Az ausztriai császári cím fölvételéről. Székfoglaló értekezés. *Nagy Erno* l. tagtól. 80 fill. — III. Herodotos és Anytos psephismája. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 80 fill. — IV. Évtizedünk egyenes adóreformjairól. *Ráth Zoltán* l. tagtól. 1 kor. 80 fill. — V. Népszaporodásunk kérdése a XX. század küszöbén. *Ráth Zoltán* l. tagtól. 90 fill. — VI. A rendőrség természete és állása szabad államban. *Concha Győző* r. tagtól. 80 fill. — VII. A sociologia sarktétele. *Dr. Hegedűs Loránttól.* 2 kor. — VIII. Az egyházi házasságkötési jog történelmi alapjai. *Reiner János* l. tagtól. 1 kor. 60 fill. — IX. A társadalomerkölési problema. *Földes Béla* r. tagtól. 1 kor. 20 fill. — X. Népességünk kútforrásai a mult század első felében. *Thüring Gusztáv* l. tagtól. 40 fill.

Tizenharmadik kötet. 1904.

I. Parlamenti szólásszabadság. *E. Illés Károly* l. tagtól. 40 fill. — II. Az igazságság jog. *Kunz Jenő* l. tagtól. 80 fill. — III. Az értékelmélet feladata a sálp problémája. Székfoglaló értekezés. *Böhm Károly* l. tagtól. 1 kor. — IV. A XIX. száz. gabonárainak alakulásáról. *Földes Béla* r. tagtól. 2 kor. V. — A tömeg büntetetei. *Dr. Anygal Páltól.* 1 kor. 20 fill. — VI. A szövetkezetek alapelve. Székf. *Nagy Ferencztől.* 80 fill. — VII. Széchenyi problémák. *Réz Mihálytól.* 1 kor. 50 fill. — VIII. Újabb irányok a nemzetközi perjogban. Székf. *Magyary Gézától.* 80 fill. — IX. A rendi elemek a magyar alkotmányban. Székf. *Ferdinandy Gézától.* 2 kor.